

Θ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ

**ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΟΞΟ
ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ**

**ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΟΞΟ ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ

© Ἡ ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, Ἀθῆναι 106 72
Fax (01) 3644996

ISSN 1105-7785
ISBN 960-7036-59-X

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Ἡλέκτρας Ἀνδρεάδη

Θ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΟΞΟ ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ

ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

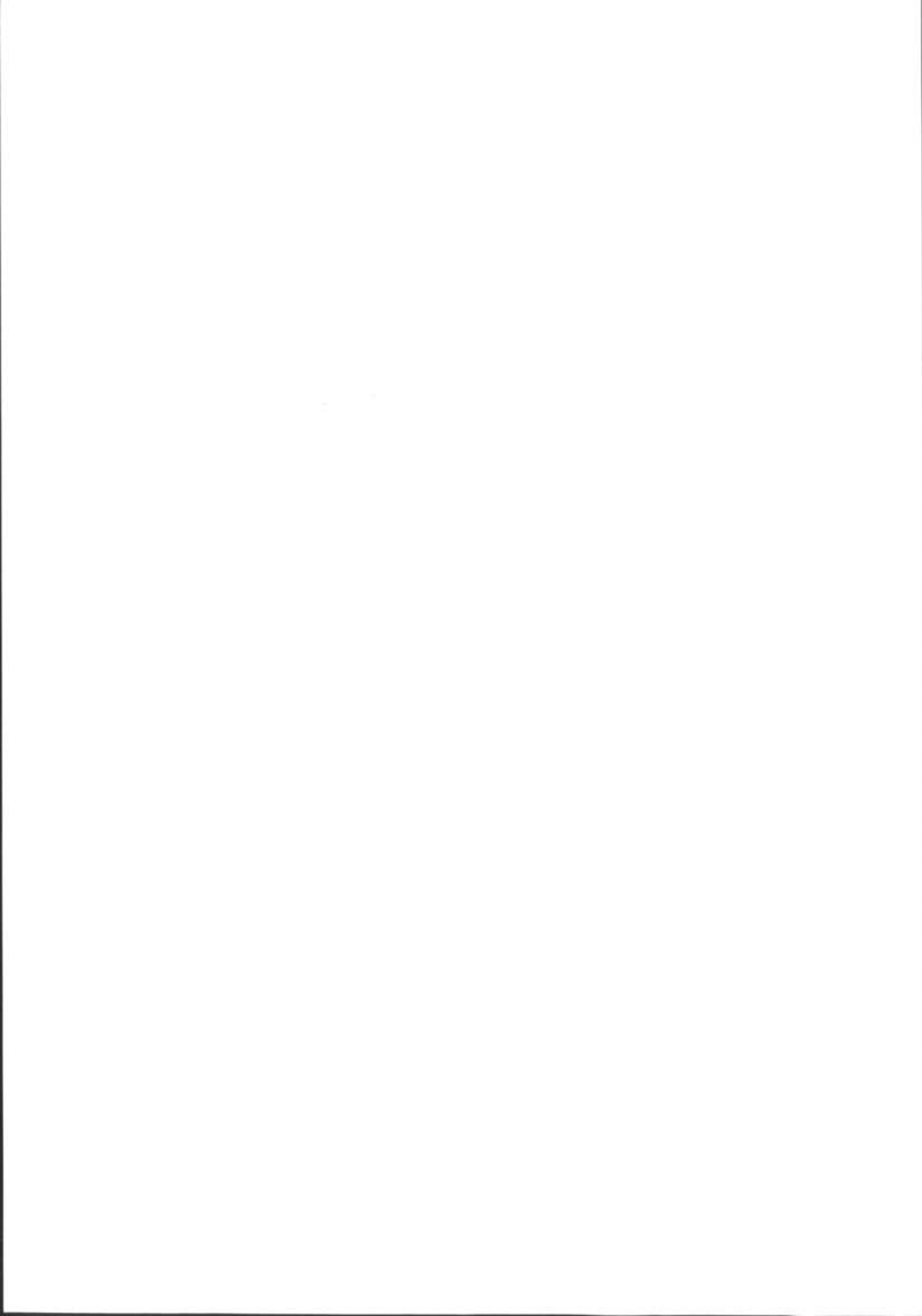

ΑΘΗΝΑ 1996

Περιεχόμενα

Η ΤΕΤΡΑΡΧΙΑ ΚΑΙ Ο ΓΑΛΕΡΙΟΣ	1
'Η Τετραρχία	1
'Ο Γαλέριος ἔως τὴν περσικὴ νίκη του	2
'Η Θεσσαλονίκη ἔδρα τοῦ Γαλερίου	4
ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΟΞΟ ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ	8
Τὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα	8
'Η θέση τοῦ τόξου	16
'Η μορφή καὶ οἱ παραστάσεις	22
'Η χρονολόγησις	40
Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα	41
Βιβλιογραφία	46
Προέλευσις εἰκόνων	48

Ἡ Τετραρχία καὶ ὁ Γαλέριος

Ἡ Τετραρχία

Ο αὐτοκράτορας Διοκλητιανός, ποὺ ἀνέλαβε τὴ διακυβέρνηση τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τὸ 284 μ.Χ., ὄχι μόνον ἀποκατέστησε τὴν τάξη ἀνακόποντας τὴ βαθιὰ κρίση ποὺ τὴν ταλάνιζε στὴ διάρκεια τοῦ 3ου αἰ., ἀλλὰ μὲ ριζικὲς μεταρρυθμίσεις ἀναδιοργάνωσε καὶ σταθεροποίησε τὸ κράτος. Ἀπὸ τὸ 285 μ.Χ. ἤδη ὁ Διοκλητιανὸς μοιράστηκε τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία μὲ ἓναν ἰκανὸ στρατηγὸ του, τὸν Μαξιμιανό. Ὅταν τὸ 293 μ.Χ. οἱ δύο συναυτοκράτορες διόρισαν δύο ἀκόμη στρατηγούς, τὸν Κωνστάντιο καὶ τὸν Γαλέριο, ὡς «ὑπαυτοκράτορες», δημιουργήθηκε τὸ πολιτικὸ σύστημα ποὺ ὀνομάζουμε Τετραρχία. Οἱ δύο ἱεραρχικὰ ἀνώτεροι ἡγεμόνες ἔφεραν τὸν τίτλο τοῦ Αὐγούστου, οἱ ἄλλοι δύο τὸν τίτλο τοῦ Καίσαρα, καὶ ὁ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς εἶχε τὴν ἔδρα του σὲ διαφορετικὴ πόλη τῆς αὐτοκρατορίας. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐξασφαλιζόταν καὶ ἡ ὁμαλὴ διαδοχὴ στὴν αὐτοκρατορία, ποὺ δὲν θὰ γινόταν πᾶ ὅπως πρὶν, δηλαδὴ μὲ βᾶση συγγενικοὺς δεσμούς, ἀλλὰ μὲ κριτήριό τὶς ἰκανότητες καὶ τὴν προσφορὰ στὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας.

Ὁ Διοκλητιανός, μὲ Καίσαρα τὸν Γαλέριο, ἀσκοῦσε τὴ διακυβέρνηση τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ὁ Μαξιμιανὸς μὲ τὸν Κωνστάντιο τοῦ δυτικοῦ τμήματος.

Ἡ ἐξουσία τῶν ἡγεμόνων θεμελιώθηκε πάνω σὲ θεοκρατικὴ βάση: οἱ τέσσερις αὐτοκράτορες ἀποτελοῦσαν μιὰ θεία οἰκογένεια (*domus divina*) καὶ κυβερνοῦσαν τὸ κράτος κάτω ἀπὸ τὴν προστασία δύο θεῶν, ποὺ ἦταν οἱ πραγματικοὶ κύριοι τοῦ κόσμου. Ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Γαλέριος εἶχαν ὡς προστάτες τοὺς τὸν Δία (*Juppiter*), ὁ Μαξιμιανὸς καὶ ὁ Κωνσταντῖος τὸν Ἡρακλῆ (*Hercules*), καὶ ἔφεραν ἔτσι τὶς ἐπωνυμίες *Ἰόβειοι* καὶ *Ἐρκοῦλαιοι*. Στὴν ἐπίσημη προπαγάνδα προβάλλεται ἡ «ὁμόνοια» (*concordia*) τῶν ἡγεμόνων. Οἱ Αὐγουστοὶ καὶ οἱ Καίσαρες ἐμφανίζονται ἀντίστοιχα ὡς ἴσοι καὶ ὅμοιοι μεταξύ τους, πράγμα ποὺ ἀποτυπώνεται καὶ στὰ πορτρέτα τους. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ παλιότερο αὐτοκρατορικὸ πορτρέτο ὑποχωροῦν τώρα τὰ ἀτομικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν εἰκονιζόμενων καὶ προβάλλεται ἡ ὁμοιότητά τους μέσω τοῦ κοινοῦ τύπου. Ὁ τύπος τοῦ Τετράρχη ἡγεμόνα ἀπεικονίζει λοιπὸν ἓναν ἄνδρα ὄριμης ἡλικίας, συνήθως μὲ κοντὸ γένι, μὲ κόμη κοντοκομμένη, μὲ ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ καὶ μὲ ρυτίδες στὸ μέτωπο (*trux frons*). Ἔτσι παρουσιάζεται ὁ αὐτοκράτορας ὡς σκληρὸς στρατιωτικὸς, ποὺ ἐπιβάλλεται στοὺς ὑπηκόους μὲ τὴν αὐστηρὴ ὄψη του.

Ὁ Γαλέριος ἕως τὴν περσικὴ νίκη του

Ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Τετραρχίας ἄμεσα συνδέθηκε μὲ τὴ Θεσσαλονίκη ὁ Γαλέριος, ἀρχικὰ Καίσαρας καὶ κατόπιν Αὐγουστός. Ὁ Γάιος Γαλέριος Οὐαλέριος Μαξιμιανὸς ἦταν ἰλλυρικῆς καταγωγῆς. Γεννήθηκε γύρω στὸ 250 ἢ τὸ 260 μ.Χ. στὴν Παραποταμία Δακία (*Dacia Ripensis*), κοντὰ στὴ Σερδι-

κή (σημ. Σόφια), σ' έναν τόπο που πήρε αργότερα προς τιμήν της μητέρας του Romula τὸ ὄνομα Romuliana ἢ Romulianum. Οἱ γονεῖς του ἦταν χωρικοὶ καὶ ὁ ἴδιος ἦταν στὰ νιάτα του βουκόλος. Γιὰ τὴ στρατιωτικὴ του σταδιοδρομία πρὶν ἀπὸ τὸ 293 μ.Χ. δὲν ὑπάρχουν ἀρκετὲς πληροφορίες. Ἦταν δυνατὸς καὶ γενναῖος στρατιώτης, καὶ ἔτσι ἀναρριχήθηκε στὰ ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα καὶ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἔφτασε πιθανότατα στὸ ἀξίωμα τοῦ «ὑπάρχου τοῦ πραιτωρίου» (praefectus praetorio).

Τὴν 1η Μαρτίου τοῦ 293 μ.Χ. ὁ Γαλέριος ἀνακηρύχθηκε Καίσαρας, πιθανὸν στὸ Σίρμιο, καὶ υἰοθετήθηκε ἀπὸ τὸν Διοκλητιανὸ παίρνοντας συγχρόνως καὶ τὴ θεϊκὴ προσωνυμία *Ἰόβειος* (Jovius). Τότε – ἢ λίγο πρὶν – παντρεύτηκε τὴν κόρη τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τῆς Πρίσκας Galeria Valeria. Δὲν ἀπέκτησαν παιδιά, καὶ ἔτσι ἡ σύζυγός του υἰοθέτησε τὸν νόθο γιό του Candidianus. Ἡ κόρη τοῦ Γαλερίου, Valeria Maximilla, ἴσως ἀπὸ προηγούμενο γάμο, παντρεύτηκε τὸν Μαξέντιο, τὸν μετέπειτα διεκδικητὴ τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης.

Ἔδρα τοῦ Γαλερίου δὲν ἦταν ἐξαρχῆς ἢ Θεσσαλονίκη. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ἕως τὸ 299 μ.Χ. εἶχε ἔδρα του τὸ Σίρμιο ἢ τὴν Ἀντιόχεια. Βέβαιο εἶναι ὅτι στὸ διάστημα μεταξύ 296 καὶ 298 μ.Χ. ὁ Καίσαρας βρισκόταν στὴν Ἀνατολὴ διεξάγοντας σκληρὸ πόλεμο ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ Σασσανίδης βασιλιάς Ναροῆς ἀπέσπασε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τὴν Ἀρμενία, πέρασε τὸν Τίγρη ποταμὸ καὶ νίκησε τὸν Γαλέριο κοντὰ στὴν πόλη Κάρρες. Μὲ νέες ἐνισχύσεις ἀπὸ τὸν Δούναβη ὁ Γαλέριος εἰσέβαλε ἀπὸ τὰ Σάταλα στὴ Μεγάλῃ Ἀρμενία. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέρση βασιλιᾶ καὶ οἱ θησαυροὶ του ἔπεσαν στὰ χέρια του, καὶ κατόπιν προχώρησε νικητὴς μέσω τῆς Μηδίας καὶ τῆς Ἀδιαβηνῆς ἕως τὴν Κτησιφώντα. Ἐπιστρέφοντας πίσω συνάντησε τὸν Διοκλητιανὸ στὴ Νίσιβη καὶ ἔκλεισαν συνθήκη εἰρήνης μὲ τὸν Ναροῆ.

Ἡ σημαντικὴ αὐτὴ νίκη χάρισε στὸν Γαλέριο μεγάλες τιμὲς καὶ τὸν τίτλο τοῦ *persicus maximus*. Ἡ περσικὴ νίκη του (*victoria persica*), ποὺ ἔγινε ἢ κατεξοχὴν στρατιωτικὴ νίκη τοῦ Γαλερίου, τὸν ἔκανε νὰ υἱοθετήσῃ μιὰ αὐθάδῃ συμπεριφορὰ καὶ νὰ ἐμφανίζεται ὡς ἀπόγονος τοῦ Mars ("Ἄρη) καὶ ὡς ἄλλος Ρωμύλος (Λακτάντιος, *De mortibus persecutorum* 9,9). Αὐτὴν τὴ νίκη καὶ τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τοῦ Γαλερίου ἀφηγοῦνται τὰ ἀνάγλυφα τῆς θριαμβικῆς ἀψίδας τῆς Θεσσαλονίκης (Καμάρα), ποὺ ἰδρύθηκε στὴν πόλη πρὸς τιμὴν του ἀλλὰ καὶ πρὸς τιμὴν τῶν ἄλλων ἡγεμόνων τῆς Τετραρχίας.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἔδρα τοῦ Γαλερίου

Ἐπιστρέφοντας στὴ Βαλκανικὴ τὸ 299 μ.Χ. ὁ Γαλέριος ὄρισε ὡς νέα ἔδρα του τὴ Θεσσαλονίκη. Ἄν ἐξαιρέσουμε ὀρισμένες ὄψιμες πηγὲς ποὺ κάνουν λόγο γιὰ τὴν οἰκοδόμησι ἀνακτόρου ἀπὸ τὸν Μαξιμιανὸ Γαλέριο, δὲν ἔχουμε γραπτὲς πηγὲς ποὺ νὰ μαρτυροῦν τὴ μεταφορὰ τῆς ἔδρας του στὴ Θεσσαλονίκη. Αὐτὸ εἶναι ὡστόσο βέβαιο, ἀφοῦ τὸ 299 μ.Χ. ἀνοίγει γιὰ πρώτη φορὰ τὸ αὐτοκρατορικὸ νομισματοκοπεῖο στὴν πόλη. Στὴ μαρτυρία αὐτὴ προστίθενται καὶ οἱ ἀρχαιολογικὲς μαρτυρίες, δηλαδὴ ἡ θριαμβικὴ ἀψίδα καὶ τὸ ἐκτεταμένο ἀνακτορικὸ συγκρότημα ποὺ ἀνασκάπεται ἀπὸ τὸ 1939 ἕως καὶ σήμερα στὸ νοτιοανατολικὸ τμήμα τῆς πόλης.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 303 μ.Χ. ὁ Γαλέριος ἐκστράτευσε στὸν Δούναβη ἐναντίον τῶν Κάρπων καὶ παρέμεινε στὴν περιοχὴ μεταφέροντας προσωρινὰ καὶ τὴν ἔδρα του στὴ Σερδική. Τὴν 1η Μαΐου τοῦ 305 μ.Χ. οἱ δύο Αὐγουστοὶ τῆς πρώτης Τετραρ-

χίας Διοκλητιανός και Μαξιμιανός παραιτήθηκαν από το αξίωμά τους. Τη θέση τους κατέλαβαν οι έως τότε Καίσαρες Κωνσταντίνος και Γαλέριος, ενώ Καίσαρες ανακηρύχθηκαν ο Σεβήρος και ο Μαξιμίνος Δάια, άνιψιός του Γαλερίου (δεύτερη Τετραρχία). Λίγο αργότερα, τον Ιούλιο του 306 μ.Χ., με τον θάνατο του Κωνσταντίου, ο Γαλέριος έγινε ο πρώτος στην ιεραρχία Αύγουστος.

Μια σειρά από απρόοπτες εξελίξεις, όπως η ανακήρυξη του Κωνσταντίνου, γιου του Κωνσταντίου, ως Αύγουστου από τον στρατό του πατέρα του, ή διεκδίκηση του θρόνου της Ρώμης από τον Μαξέντιο, γιο του παραιτηθέντος Αύγουστου Μαξιμιανού, καθώς και οι προσπάθειες του ίδιου του Μαξιμιανού να επανέλθει στην εξουσία, έφεραν τον Γαλέριο σε δύσκολη θέση και κλονίσαν τη σταθερότητα του συστήματος. Ο ίδιος ο Γαλέριος έφτασε με τον στρατό του έως τη Ρώμη και υποχώρησε άπρακτος, ενώ ο συναυτοκράτοράς του Σεβήρος έκτελέστηκε από τον Μαξιμιανό. Το κύρος του Γαλερίου διασώθηκε με τη βοήθεια του Διοκλητιανού, με την παρουσία του οποίου πραγματοποιήθηκε ή «σύνοδος των αυτοκρατόρων» στο Καρνούτο (Carnuntum, σημ. Αυστρία) τον Νοέμβριο του 308 μ.Χ. Ός δεύτερος Αύγουστος μετά τον Γαλέριο ανακηρύχτηκε ο συναγωνιστής του Λικίνιος, ενώ ή σύζυγος του Γαλερίου Galeria Valeria έλαβε έπίσημα τον τίτλο της Αύγουστας, γεγονός μοναδικό σ' όλη την περίοδο της Τετραρχίας. Οι δύο Καίσαρες, Μαξιμίνος Δάια και Κωνσταντίνος, ονομάστηκαν filii Augustorum (γιοι των Αύγουστων), αλλά λίγο αργότερα πήραν και αυτοί τον τίτλο του Αύγουστου.

Άμέσως μετά τη σύνοδο στο Καρνούτο ο Γαλέριος μετέφερε και πάλι την έδρα του στη Θεσσαλονίκη, όπως προκύπτει από τη μεταφορά του αυτοκρατορικού νομισματοκοπείου. Οι έργασίες στο ανάκτορο, που πρέπει να είχαν αρχίσει κατά την προηγούμενη παραμονή του Γαλερίου στην πόλη,

είναι πολύ πιθανό να συνεχίστηκαν και σ' αυτήν την περίοδο. Γνωρίζουμε εξάλλου ότι ο αυτοκράτορας έβαλε βαρείς φόρους με σκοπό να συγκεντρώσει χρήματα για την είκοστή επέτειο της βασιλείας του (*vicennalia*), καθώς οι έορτασμοί θα άρχιζαν την 1η Μαρτίου του 312 μ.Χ. Όμως μια βαριά άρρώστια τον πρόλαβε και, όπως πιστεύουν όρισμένοι μελετητές, ανάκηρυξε τότε Καίσαρα τον γιό του *Candidianus*. Ο έτοιμοθάνατος αυτοκράτορας ανέθεσε τη φροντίδα του παιδιού και της γυναίκας του στον συναυτοκράτορά του Λικίνιο. Στα τέλη Απριλίου ή στις αρχές Μαΐου του 311 μ.Χ., αφού εξέδωσε το διάταγμα για την άνοχη της χριστιανικής θρησκείας, πέθανε στη Δαρδανία και ένταφιάστηκε στην πατρίδα του *Romuliana*.

Νέα, πολύ σημαντικά αρχαιολογικά εύρήματα που ήλθαν στο φως τις τελευταίες δεκαετίες στο *Gamzigrad* της ανατολικής Σερβίας προσφέρουν πλήθος από πληροφορίες σχετικά με τον ίδιο τον Γαλέριο αλλά και την περίοδο της Τετραρχίας γενικότερα. Το οικοδομικό συγκρότημα που άνασκάφηκε έδω ταυτίστηκε το 1984 όριστικά, χάρη σε μια ένεπίγραφη επίσηψη, με τη *Romuliana*, τον τόπο όπου γεννήθηκε και ένταφιάστηκε ο Γαλέριος (*Aurelius Victor, Epitomae* XL 66). Πρόκειται για ένα μικρό τειχισμένο ανάκτορο, που ο Γαλέριος έχτισε στην πατρίδα του, όπως είχε κάνει και ο Διοκλητιανός στο Σπαλάτο, με σκοπό να κατοικήσει εκεί όταν θα έγκατέλειπε την έξουσία. Δύο ναοί, που κατέχουν κυρίαρχη θέση ανάμεσα στα κτίσματα που άνασκάφηκαν, καθώς και πλούσια κινητά εύρήματα, μεταξύ των οποίων και ένα πορτρέτο του Γαλερίου από πορφυρίτη, παρέχουν τη δυνατότητα κατανόησης και έρμηνείας του συγκροτήματος.

Έντελως πρόσφατα, μεταξύ 1989 και 1993, διαπιστώθηκε με την άνασκαφική έρευνα ότι στον λόφο *Magura*, που βρίσκεται 1.000 μ. περίπου άνατολικά από την κύρια είσοδο της

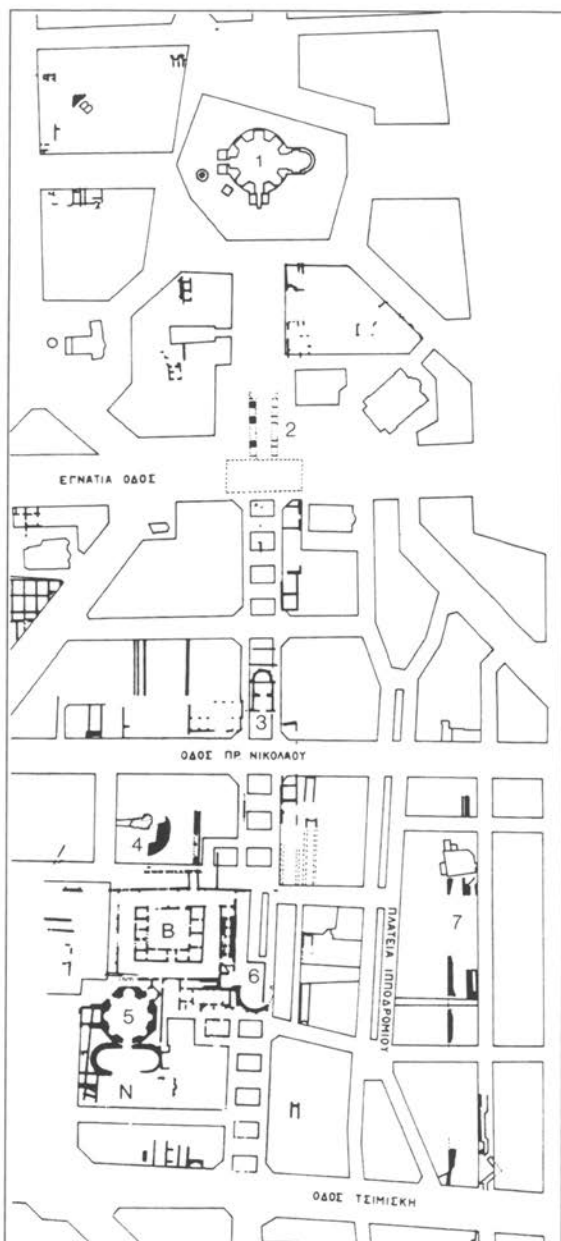
Romuliana, βρίσκονται τὰ μασσωλεῖα καὶ οἱ πυρὲς ἀποθέω-
σης τοῦ Γαλερίου καὶ τῆς μητέρας του Romula. Στὴν παρυφῆ
τοῦ λόφου ὁ δρόμος πρὸς τὰ μασσωλεῖα περνοῦσε κάτω ἀπὸ
ἓνα μνημειακὸ τετράπυλο. Στὸν τόπο αὐτὸν λοιπὸν ὁ Γαλέ-
ριος ἐξυψώθηκε στὴ θεϊκὴ σφαίρα, πράγμα ποῦ πιστοποιοῦν
καὶ νομίσματα ποῦ κόπηκαν πρὸς τιμὴν τοῦ divus Maxi-
mianus.

Τὸ μικρὸ τόξο ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο τοῦ Γαλερίου

Τὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα

Ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλες τὶς ἀρχαῖες πόλεις στὶς ὁποῖες ἡ ζωὴ συνεχίζεται ἀδιάλειπτα μέχρι σήμερα, ἔτσι καὶ στὴ Θεσσαλονίκη τὰ ἀρχαῖα εἰσώγια ποὺ ἔρχονται στὸ φῶς ἔχουν ἀποσπασματικὸ χαρακτήρα. Ἀπὸ τὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα τοῦ Γαλερίου ἔχουν λοιπὸν ἀποκαλυφτεῖ μεγάλα τμήματα, χωρὶς νὰ εἶναι ὡστόσο δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθεῖ στὸ σύνολό της ἡ κάτοψή του καὶ νὰ μποροῦν νὰ προσδιοριστοῦν μὲ ἀκρίβεια τὰ ὄριά του. Καταλάμβανε μιὰ ἔκταση στὸ νοτιο-ανατολικὸ τμήμα τῆς πόλης γύρω στὰ 150.000 τ.μ. Ἐκτεινόταν περίπου ἀπὸ τὸ κυκλικὸ κτίριο πρὸς Β. ποὺ ὀνομάζουμε Ροτόντα ἕως τὴ θάλασσα, ποὺ ἔφτανε τότε στὸ ὕψος τῆς ὁδοῦ Μητροπόλεως, ὅπου ὑπῆρχε ἴσως λιμάνι, καὶ ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ τείχος τῆς πόλης ποὺ περνᾷ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Φιλικῆς Ἐταιρείας ἕως τὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στὴν πλατεία Ναυαρίνου καὶ τὸν ναὸ τῆς Ἁγ. Σοφίας. Τὸ συγκρότημα διέσχιζε ἡ μεγάλη ὁδὸς ποὺ πλαισιωνόταν ἀπὸ κίονες, ἡ *Via Regia* (σημ. Ἐγνατία).

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸ σχέδιο μὲ τὰ λείψανα τοῦ Γαλεριανοῦ συγκροτήματος.

Τὸ βόρειο τμήμα τοῦ συγκροτήματος περιλάμβανε τὴ θριαμβικὴ ἀψίδα (2), ποὺ ἐπικοινωνοῦσε πρὸς Ν. μὲ μιὰ μακρόστενη αἶθουσα μὲ μωσαϊκὸ δάπεδο (προθάλαμος;), καὶ τὴ Ροτόντα (1), ἓνα πολυτελὲς κυκλικὸ κτίριο μέσα σὲ περίβολο. Ἡ θριαμβικὴ ἀψίδα ἀνιδρύθηκε πιθανὸν ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης, μεταξὺ 299 καὶ 303 μ.Χ., σὲ ἀνάμνηση τῆς νίκης τοῦ Γαλερίου ἐναντίον τῶν Περωσῶν. Σχεδιάστηκε καταρχὴν ὡς τετράπυλο, δηλαδὴ μὲ τέσσερις πεσοῦς, ποὺ βάσταζαν ἓναν θόλο καὶ δημιουργοῦσαν τέσσερα τοξωτὰ περάσματα, καὶ ἐπεκτάθηκε κατόπιν μὲ δύο μικρότερα τόξα πρὸς Ν. καὶ πρὸς Β. Σήμερα σὺνίζονται τρεῖς μόνον ἀπὸ τοὺς ὀκτῶ συνολικὰ πεσοῦς τοῦ κτίσματος, οἱ δύο ἀπὸ τοὺς ὁποίους φέρουν ἀνάγλυφες παραστάσεις σὲ τέσσερις ἐπάλληλες ζώνες. Εἰκονίζονται μάχες ἀνάμεσα σὲ Ρωμαίους καὶ Πέρσες, ἢ μετάβαση τοῦ αὐτοκράτορα ἀπὸ μιὰ πόλη σὲ ἄλλη, ὁμιλία τοῦ Γαλερίου πρὸς τοὺς στρατιῶτες του, ἢ ἐπινίκια θυσία τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Γαλερίου κ.ἄ. Ἡ ἐπισημότερη σκηνὴ εἶναι 2 αὐτὴ μὲ τοὺς τέσσερις καθιστοὺς Τετράρχες, ποὺ ἐμφανίζονται ὡς κύριοι τῆς Οἰκουμένης, ἀνάμεσα σιτοὺς προσιᾶτες θεοῦς τους. Ἡ Ροτόντα, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ κυλινδρικό σῶμα μὲ κόγχες στὸ ἐσωτερικὸ καὶ ἡμιοσφαιρικὸ θόλο, παρουσιάζει στενὲς ἀναλογίες μὲ τὸ Πάνθεον τῆς Ρώμης. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ κτιρίου ὡς μασωλείου τοῦ Γαλερίου δὲν φαίνεται πᾶ καθόλου πιθανὴ μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τῶν μασωλείων τοῦ Γαλερίου καὶ τῆς μητέρας του στὸ Gamzigrad τῆς Σερβίας (βλ. παραπάνω). Πρόκειται πιθανότατα γιὰ ναὸ τῶν ἐπίσημων θεῶν τῆς Τετραρχίας.

Νότια ἀπὸ τὴ σημερινὴ Ἑγνατία, σιτὴν ὁδὸ Δημητρίου Γούναρη, καὶ ἀκριβῶς στὸν ἄξονα τῆς ἀψίδας καὶ τῆς Ροτόντας, 1 ἔχει ἀνασκαφεῖ μιὰ αἶθουσα τοῦ ἀνακτόρου (3), μὲ ἐπίσημο προφανῶς χαρακτήρα. Εἶναι στραμμένη πρὸς Ν., ὅπου ἀνοίγεται ἓνας μεγάλος προθάλαμος, ἐνῶ ἡ κυρίως αἶθουσα

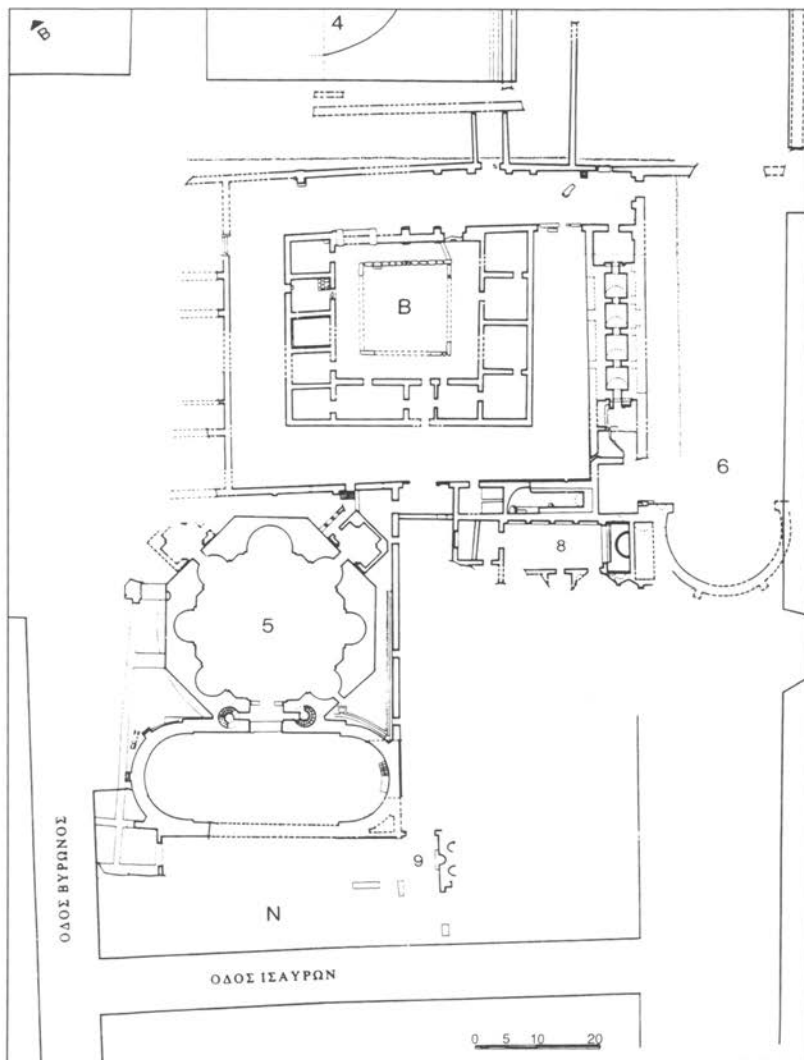
Εικ. 2. Οί τέσσερις Τετράρχες. Λεπτομέρεια από τη θριαμβική άψίδα του Γαλερίου.

άπολήγει στη βόρεια πλευρά της σε μεγάλη ήμικυκλική κόγχη. Νοτιότερα, στον ίδιο άξονα, υπάρχει μια ακόμη μεγαλοπρεπέστερη επιμήκης αίθουσα (6), με ήμικυκλική κόγχη στη βόρεια πλευρά της. Έξαιτίας της μορφής της αυτής χαρακτηρίστηκε ως «βασιλική» καί λειτουργούσε ίσως ως επίσημη αίθουσα ακροάσεων ή συνεδριάσεων. Σε παράλληλη σχέση με αυτήν καί σε έπαφή με τα τείχη της πόλης έκτεινόταν ο Ίπποδρομος (7), από τον οποίο διατηρούνται τμήματα της θολωτής ύποδομής στα υπόγεια των σύγχρονων πολυκατοικιών

στην περιοχή Ἴπποδρομίου. Ἡ σχέση τοῦ Ἴπποδρόμου μὲ τὸ ἀνάκτορο εἶναι ἓνα στοιχεῖο γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀνάκτορα τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἔτσι ὁ αὐτοκράτορας, περνώντας εὐκόλα ἀπὸ τὰ ἐνδιατήματά του, παρακολουθοῦσε ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἐξέδρα τοὺς ἀγῶνες καὶ ἀπευθυνόταν στοὺς ὑπηκόους του.

Στὴ σημερινὴ πλατεία Ναυαρίνου, ἀμέσως πρὸς Δ. τῆς λεγόμενης βασιλικῆς, βρίσκεται ἓνας κλειστὸς πυρῆνας τοῦ
3 ἀνακτόρου: μιὰ τετράγωνη αὐλὴ ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ στοῖες μὲ κιονοστοιχίες (τὸ μικρὸ, βόρειο περιστύλιο: Β), γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία ὑπάρχουν δωμάτια, πολὺ πιθανὸν μὲ ἰδιωτικὸ χαρακτήρα. Τὸ σύνολο περιβάλλει ἓνας πλατὺς διάδρομος μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα, ποὺ χρησίμευε γιὰ τὴν ἐπικοινωνία μὲ ἄλλα τμήματα τοῦ ἀνακτόρου. Ἡ περιοχή πρὸς Β. εἶναι πολὺ ἀποσπασματικὰ γνωστῆ. Ἔχει ἀνασκαφεῖ τὸ θεμέλιο ἐνὸς κυκλικοῦ κτιρίου μὲ ἄγνωστο προορισμὸ (4) καὶ ἐντελῶς πρόσφατα, στὴν ὁδὸ Ἀπελλοῦ, τμήμα ἀπὸ τὴ θολωτὴ ὑποδομὴ ἐνὸς τεράστιου οἰκοδομήματος, θεάτρου ἢ σταδίου.

Ἡ περιοχή νότια τοῦ μικροῦ περιστυλίου εἶναι καλύτερα γνωστῆ. Ἀπὸ μιὰ μνημειακὴ κλίμακα στὸν νότιο διάδρομο ὀδηγούμεστε σ' ἓναν κύριο ἄξονα τοῦ ἀνακτόρου, μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴ θάλασσα. Ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸν ἄξονα αὐτὸν διαμορφώνεται ἓνα πολυτελὲς Νυμφαῖο (κρηναῖο οἰκοδόμημα) μὲ κόγχες στοὺς τοίχους (8), ἐνῶ τὸν χῶρο στὰ δυτικὰ του καταλαμβάνει ἓνα μεγαλοπρεπὲς κτίριο, γνωστὸ ὡς Ὀκτάγωνο (5), στραμμένο πρὸς Ν. Τὸ Ὀκτάγωνο, μὲ ἐσωτερικὴ διάμετρο 30 μ., ξεπερνᾷ σὲ μέγεθος ἀκόμη καὶ τὴ Ροτόντα. Στὸ ἐσωτερικὸ του, στὸ ὁποῖο περνᾷ κανεῖς ἀπὸ ἓναν μεγάλο προθάλαμο μὲ κόγχες στὰ πλάγια, ἀνοίγονται ἕξι μικρότερες καὶ μιὰ μεγαλύτερη κόγχη. Γιὰ τὴ λειτουργία του ἔχουν ἐκφραστεῖ πολλὲς ὑποθέσεις. Ὁ γλυπτός του διάκοσμος μᾶς ὀδηγεῖ ὅμως στὴν ἄποψη ὅτι πρόκειται μᾶλλον γιὰ αἶθουσα θρόνου
4-7 ἢ γιὰ ναὸ. Συγκεκριμένα διατηροῦνται τέσσερα ἀκέραια ἐπι-

Είχ. 3. Τὸ νότιο τμήμα τοῦ ἀνακτορικοῦ συγκροτήματος τοῦ Γαλεριίου.

Εἰκ. 4-5. Δύο ἐπίγραμμα ψευδοπαραστάδων ἀπὸ τὸ Ὀκτάγωνο μὲ παραστάσεις τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Καβείρον.

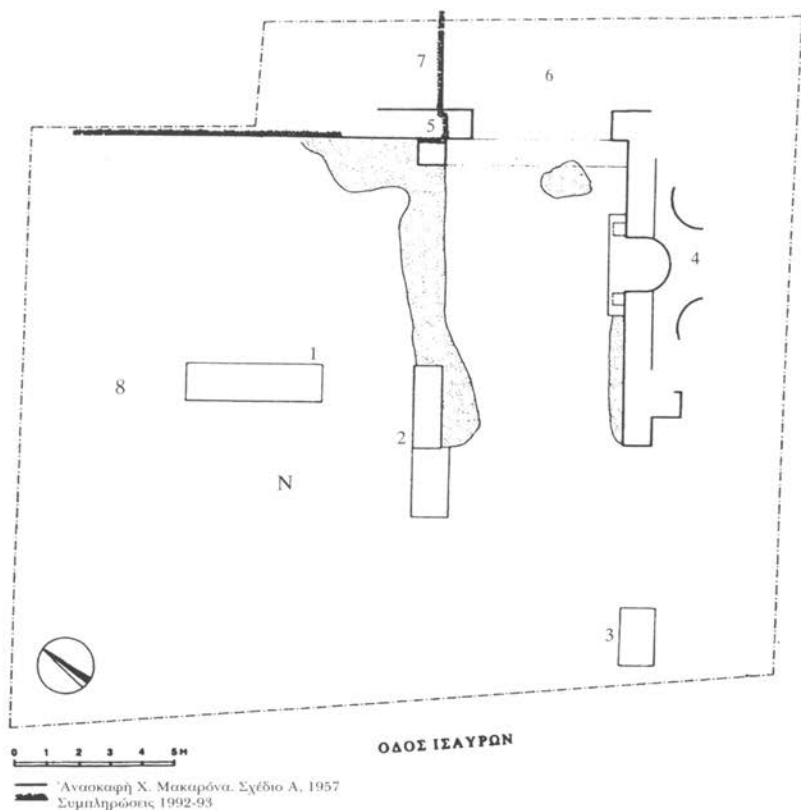
Εἰκ. 6-7. Δύο ἐπίκρανα ψευδοπαραστάδων ἀπὸ τὸ Ὀκτάγωνο μὲ παραστάσεις τοῦ Διοσκούρου καὶ τῆς Ὑγείας.

κρανα ψευδοπαραστάδων καὶ δύο θραύσματα. Τὰ ἐπίκρανα ἦταν διακοσμημένα μὲ μορφές θεῶν. Ἀκέραιες σώζονται οἱ μορφές τοῦ Διός, τοῦ Καβεῖρου, τοῦ Διοσκούρου καὶ τῆς Ὑγείας, ἐνῶ ἀπὸ τῆ μορφῆ τῆς Τύχης τῆς πόλης καὶ ἐνὸς ἄλλου θεοῦ ἔχουμε θραύσματα.

- 3 Πρὸς Ν. τοῦ Ὀκταγώνου ἀνοιγόταν ἓνα περιστύλιο, πολὺ μεγαλύτερο σὲ διαστάσεις ἀπὸ αὐτὸ πρὸς Β., πού ἔφτανε ἕως τῆ σημερινῆ ὁδὸ Τσιμισκῆ (μεγάλο, νότιο περιστύλιο: Ν). Ἀπὸ τὸ περιστύλιο αὐτὸ ἀνασκάφηκε ἓνα μικρὸ μόνον τμήμα (9), στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Ἰσαύρων ἀρ. 5. Ἀπὸ ἐδῶ προέρχεται καὶ τὸ μνημεῖο πού θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὴ συνέχεια, δηλαδὴ τὸ μικρὸ τόξο στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, πού ὀνομάζεται ἔτσι σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴ θριαμβικὴ ἀψίδα (μεγάλο τόξο) τοῦ Γαλερίου.

Ἡ θέση τοῦ τόξου

- 8 Τὸ οἰκόπεδο στὴν ὁδὸ Ἰσαύρων ἀρ. 5 ἀνασκάφηκε ἀπὸ τὸν Χ. Μακαρόνα τὸ 1957, δηλαδὴ ἑπτὰ μόλις χρόνια μετὰ ἀπὸ τὴν πρώτη ἀνασκαφὴ καὶ ἀποκάλυψη τοῦ Ὀκταγώνου (1950). Ἡ ἀνασκαφὴ εἶχε σωστικὸ χαρακτήρα, ἀφοῦ στὴ θέση αὐτὴ ἐπρόκειτο νὰ ἀνεγερθεῖ ἡ πολυκατοικία πού ὑπάρχει σήμερα. Παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴ σημασία τῶν εὐρημάτων, τὸ οἰκόπεδο δὲν κρίθηκε ἀπαλλοτριωτέο, ἀποφασίστηκε ὅμως νὰ διατηρηθοῦν τὰ ἀρχαῖα λείψανα στὸ ὑπόγειο. Τὰ πέλματα τῆς πολυκατοικίας σεβάστηκαν πράγματι τὰ ἐρείπια, ὅμως τοὺς χώρους τοῦ ὑπογείου κατέλαβαν κατοικίες καὶ ἀποθήκες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ὑπάρχει δυνατότητα προσπέλασης σ' αὐτά, ἂν ἐξαιρέσουμε μικρὰ τμήματα τοῖ-

Εἰκ. 8. Κάτοψη τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Ἰσαύρων ἀρ. 5.

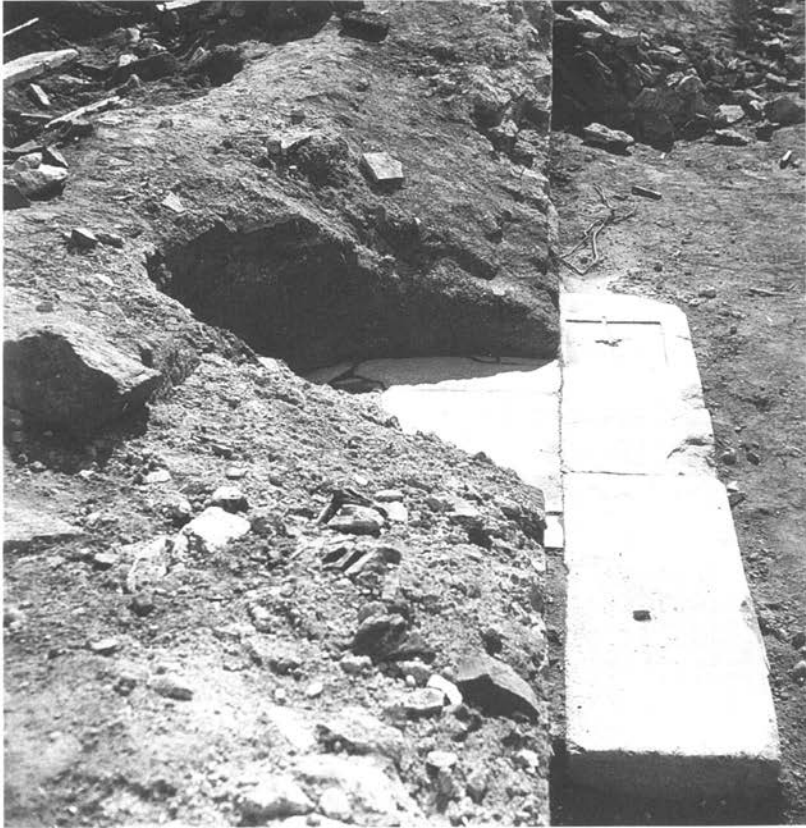
χων. Ἔτσι τὰ μόνα στοιχεῖα ποὺ ἀπομένουν γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι τὸ σχέδιο καὶ οἱ φωτογραφίες ποὺ ἄφησε ὁ ἀνασκαφέας, καθὼς καὶ ὀρισμένα διοικητικὰ ἔγγραφα τοῦ 1957, ποὺ δίνουν πληροφορίες γιὰ τὶς ἐργασίες στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Ἰσαύρων. 8-10

Ἡ ἀνασκαφή στὴν ὁδὸ Ἰσαύρων ἔφερε λοιπὸν στὸ φῶς τὴ ΒΑ. γωνία ἑνὸς μεγάλου περιστυλίου (N). Ἀποκαλύφθηκαν

Εικ. 9. Άποψη τοῦ μεγάλου περιστυλίου (N) με̄ τὴν κόγχη. Άνασκαφικὴ φωτογραφία (1957) τοῦ χώρου πὸν σήμερα βρὶσκεται κάτω ἀπὸ τὴν πολυκατοικία τῆς ὁδοῦ Ἰσαύρων ἀρ. 5.

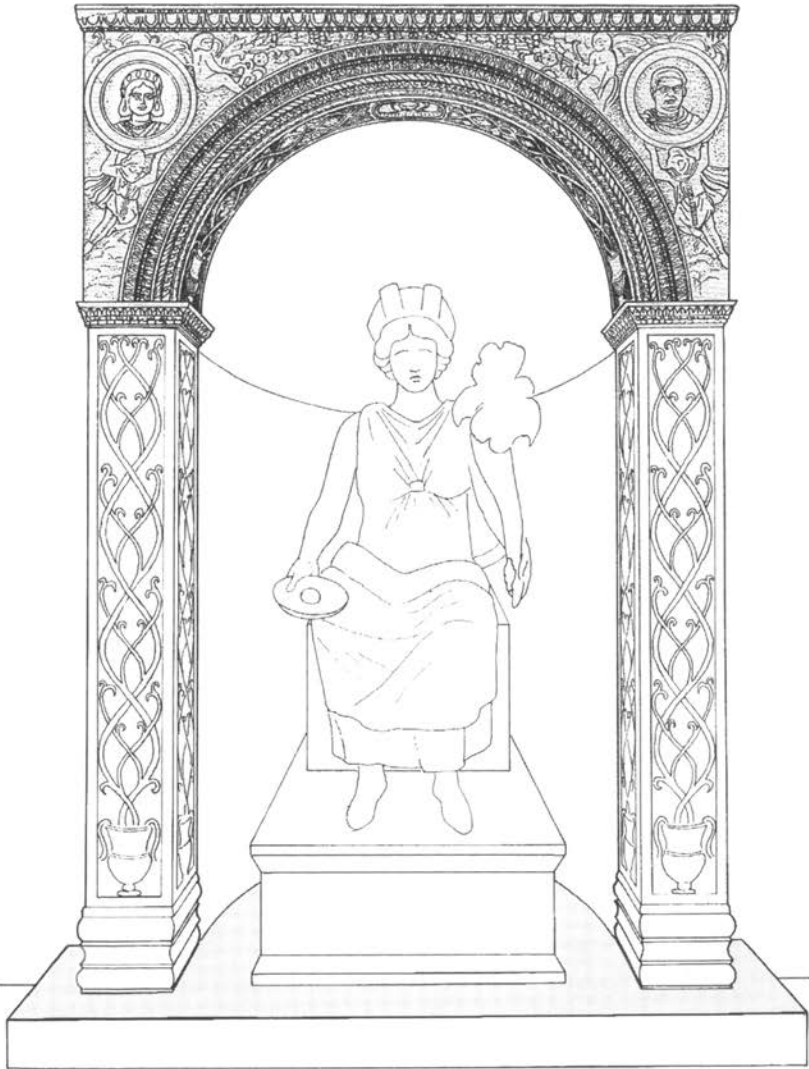

Είχ. 10. Ανασκαφική φωτογραφία (1957) με την κόγχη και τη βαθμίδα, όπου φαίνονται οι ακριβείς θέσεις των δύο πεσσών που βάσταζαν το τόξο.

τμήματα τοῦ στυλοβάτη (τοιχοί 1 καὶ 2), ἐπάνω σὶδὸν ὁποῖο πατοῦσαν μεγάλοι κίονες ἀπὸ ἔγχρωμο λίθο, ποὺ μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ στὸ Παλιὸ Μουσεῖο καὶ σήμερα βρισκονται ἐκεῖ. Στὶς στοᾶς τοῦ περιστυλίου ὑπῆρχαν ψηφιδωτὰ δάπεδα μὲ διακοσμητικὰ θέματα. Μεγάλα ἀνοίγματα στὶς στοᾶς ὀδηγοῦν τὸ ἓνα πρὸς Β. (6), πρὸς τὸ βόρειο περιστύλιο (Β), καὶ τὸ ἄλλο πρὸς Ἀ., σὲ χώρους ποὺ δὲν ἔχουν ἀνασκαφεῖ.

- 8-10 Ἐπιπλέον, σὶδὸν τοῖχο 4 ἀνοίγεται μὴ πεταλόμορφη κόγχη, ποὺ ἔχει πλάτος 1.65 μ. καὶ βάθος 1.40 μ. Τὸ δάπεδο τῆς κόγχης ἦταν πλακοστρωμένο, ἐνῶ μπροστὰ σ' αὐτὴν ὑπῆρχε μιὰ βαθμίδα, ἐπάνω στὴν ὁποία διατηροῦνταν τὰ ἀποτυπώματα δύο πεσοῶν. Οἱ πεσοὶ αὐτοί, ποὺ δὲν σῶθηκαν, ἀκουμποῦσαν σὶδὸν τοῖχο πλασιώνοντας τὴν κόγχη, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργεῖται ἓνας ναῖσκος. Τὴν ἐπίστεψη τοῦ ναῖσκου αὐτοῦ ἀποτελοῦσε τὸ μαρμάρινο τόξο, ποὺ βρέθηκε μᾶλλον πεσμένο μπροστὰ στὴν κόγχη, καὶ πάντως μέσα στὰ ὄρια τοῦ οἰκοπέδου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μέσα σ' αὐτὴν τὴν κόγχη ἦταν τοποθετημένο ἓνα ἄγαλμα, ποὺ μαζί μὲ τὴ βάση του θὰ ξεπερνοῦσε σὲ ὕψος τὰ 3 μ. Ἐπειδὴ τὸ βάθος τῆς κόγχης εἶναι
- 11 μεγάλο, ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα καθιστὸ ἄγαλμα. Ἡ ἀναπαράσταση τοῦ ναῖσκου δίνει μιὰ σαφὴ εἰκόνα γιὰ τὴν ἀρχικὴ μορφή του. Ὑποθετικὰ εἶναι μόνο τὸ ὕψος τῶν πεσοῶν καὶ φυσικὰ ἡ μορφή τοῦ ἀγάλματος, στὸ ὁποῖο θὰ ἐπανέλθουμε παρακάτω.

- Ἡ θέση τοῦ ναῖσκου στὴν ἀνατολικὴ στοὰ τοῦ μεγάλου περιστυλίου δὲν εἶναι τυχαία. Ἀπὸ τὴ στοὰ αὐτὴ, ποὺ εἶχε πλάτος γύρω στὰ 6 μ., περνᾷ ἓνας σημαντικὸς ἄξονας τοῦ ἀνακτόρου, ποὺ προεκτείνεται καὶ βόρεια ἀπὸ αὐτὴν, μέσω τοῦ ἀνοίγματος σὶδὸν τοῖχο 4, καὶ καταλήγει στὴ μνημειακὴ εἴσοδο τοῦ μικροῦ περιστυλίου. Εἶναι πιθανὸ ὅτι ἀφετηρία τοῦ ἄξονα ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς κύριες εἰσόδους τοῦ ἀνακτόρου στὴ νότια πλευρὰ του, δηλαδὴ τὴν πλευρὰ πρὸς τὴ θάλασσα, ὅπου ὑπῆρχε ἴσως καὶ τὸ λιμάνι. Μέσω αὐτῆς τῆς ἀρτηρίας συνδέ-

Είχ. 11. Σχεδιαστική αναπαράσταση του ναΐσκου με το άγαλμα της κόγχης.

ονταν μεταξύ τους καὶ τὰ δύο περιστύλια. Τὸ μεγαλύτερο, στὰ νότια (N), εἶχε προφανῶς ἐπίσημο χαρακτήρα καὶ ὄδηγοῦσε στὸ Ὁκτάγωνο. Τὸ μικρότερο βόρειο περιστύλιο (B) εἶχε πιθανὸν ἰδιωτικὸ χαρακτήρα.

Ἡ μορφή καὶ οἱ παραστάσεις

12-20 Τὸ μαρμάρينو τόξο, ποῦ βρέθηκε στὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα τοῦ Γαλερίου, ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πρὸ ἐντυπωσιακὰ ἐκθέματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῆς Θεσσαλονίκης (ἀρ. εὐρ. 2466). Παρουσιάζει ἐξάλλου ἰδιαίτερο ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ στὸ ἓνα ἀπὸ τὰ μετάλια τῆς κύριας ὄψης του εἰκονίζεται, ὅπως θὰ δοῦμε, ὁ ἴδιος ὁ Γαλέριος. Τὸ μνημεῖο αὐτό, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴ μνημειακὴ ἀψίδα τῆς πόλης (Καμάρα) φέρει τὸ συμβατικὸ ὄνομα «μικρὸ τόξο τοῦ Γαλερίου».

Τὸ τόξο εἶναι λαξευμένο ἀπὸ ἓνα κομμάτι λευκοῦ μαρμάρου μαζὶ μὲ τὶς ἐποτέψεις τῶν δύο πεσοῶν, στηριγμάτων ὀρθογώνιας διατομῆς, ποῦ δὲν σῶθηκαν. Τὸ μέγιστο πλάτος του εἶναι 2.38 μ., τὸ βάθος του 0.40 μ. Οἱ τρεῖς πλευρὲς του καὶ τὸ ἐσωρράχιο (δηλ. ἡ κάτω ὄψη του) εἶναι πλούσια διακοσμημένα. Ἡ ἐπάνω ὀριζόντια ἀπόληξη τοῦ τόξου τονίζεται μὲ ἓνα τριπλὸ κόσμημα, δηλαδὴ ἰωνικὸ κυμάτιο ἀνάμεσα σὲ ἀστραγάλους. Τὸ ἴδιο τὸ μέτωπο τοῦ τόξου διακοσμεῖται μὲ μιὰ πλατιὰ ζώνη, τὰ τρία μέρη τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν λέσβιο κυμάτιο, ὀκτώσημο κόσμημα καὶ σπειρομαϊάνδρος, ποῦ διαχωρίζονται ἀπὸ στενότερα κοσμήματα. Τὰ πεσοόκρανα πλαταίνουν πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ διακοσμοῦνται σὺς τρεῖς ὄψεις

τους με δύο ὀρθιες σειρές φύλλον πού χωρίζονται με ἀστράγαλο.

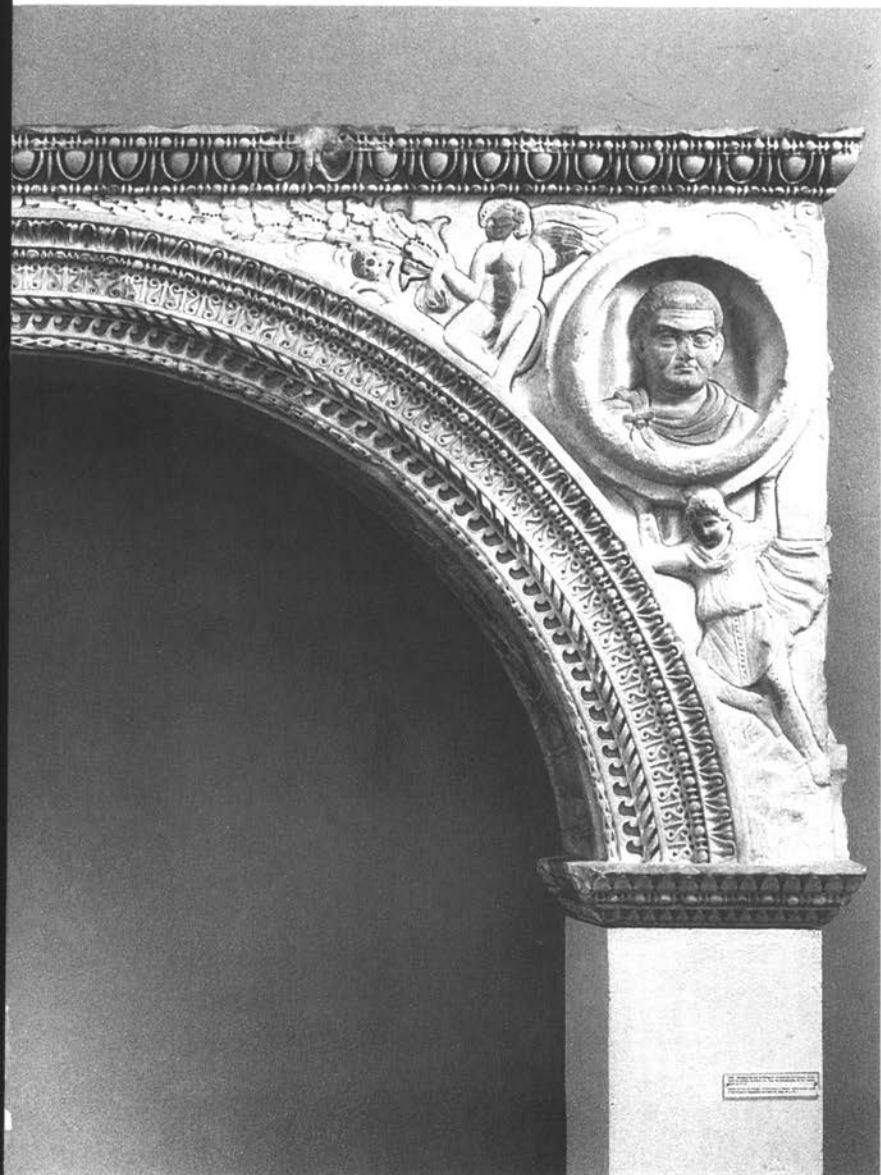
Στις δύο τριγωνικές ἐπιφάνειες τῆς κύριας ὄψης ὑπάρχουν δύο κυκλικές ἀσπίδες με προτομές (*imagines clipeatae*), πού λόγω τοῦ σχήματός τους μπορούμε νά τις ὀνομάζουμε μετάλλια. Τὰ δύο μετάλλια φέρονται καθένα ἀπό ἕναν νεαρό Ἀνατολίτη, πού γονατίζει σέ βραχῶδες ἔδαφος καί ὑψώνει τὰ δυό χέρια. Φορᾷ κοντὸ ζωμένο χιτωνίσκο (*tunica*), μακριὰ παντελόνια, τις λεγόμενες ἀναξυρίδες, μανδύη καί κάλυμμα κεφαλιοῦ, τὸ *Baschlik*. Ἡ ὁμοιότητα τῶν βαρβάρων αὐτῶν με τοὺς Πέρσες τοῦ μεγάλου τόξου τοῦ Γαλερίου εἶναι πολὺ στενὴ, καὶ ἐδῶ εἰκονίζονται λοιπὸν Πέρσες. Τὸν ᾠρο πάνω ἀπὸ τὰ δύο μετάλλια τὸν καταλαμβάνουν Ἐρωτιδεῖς, πού κάθονται καί κρατοῦν πάνω ἀπὸ τὸ τοξωτὸ ἄνοιγμα μιὰ γιρλάντα ἀπὸ σχηματοποιημένα φύλλα βελανιδιάς.

Τὸ ἐσωρράχιο τοῦ τόξου διακοσμεῖται με κληματίδα, πού βγαίνει μέσα ἀπὸ δύο μεγάλα ἀνοικτὰ ἀγγεῖα, δύο κρατῆρες, καί στὸ μέσο περιβάλλει ἕνα μὲτάλλιο με τὴν προτομὴ τοῦ νεαροῦ Διονύσου. Στις δύο πλάγιες πλευρὲς εἰκονίζονται διονυσιακὲς μορφὲς ἐπάνω σὲ βάσεις: ἀριστερὰ ὁ Πάν, σὲ διασκελισμό, κρατᾷ ἕνα μουσικὸ ὄργανο, τὴ σύριγγα, καί τὴν ποιμενικὴ ράβδο, τὸ λαγωβόλο. Στὰ πόδια του βρίσκεται ἡ διονυσιακὴ μυστικὴ κίστη, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία προβάλλει ἕνα φίδι. Δεξιὰ μιὰ ἡμίγυμνη Νύμφη με χορευτικὴ κίνηση. Ἡ πίσω ὄψη τοῦ τόξου εἶναι χοντροδουλεμένη, ἐπειδὴ ἀκουμποῦσε, ὅπως καί οἱ χαμένοι πεσοοί, στὸν τοῖχο. Καί ἡ ἐπάνω πλευρὰ εἶναι πρόχειρα δουλεμένη καί φέρει δύο ὀπὲς γιὰ τὴ στερέωση τοῦ τόξου στὸν τοῖχο με σιδερένια ἄγκιστρα.

Ὅπως εἶδαμε, τὸ τόξο ἀποτελοῦσε μέλος ἑνὸς ναῖσκου, καί συγκεκριμένα τὴν ἐπίσημή του. Τέτοιοι ναῖσκοι, προορισμένοι νά δεχτοῦν ἀγάλματα, εἶναι πολὺ συνηθισμένα στοιχεῖα στὴ ρωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ καί διαμορφώνονται τόσο στὸ

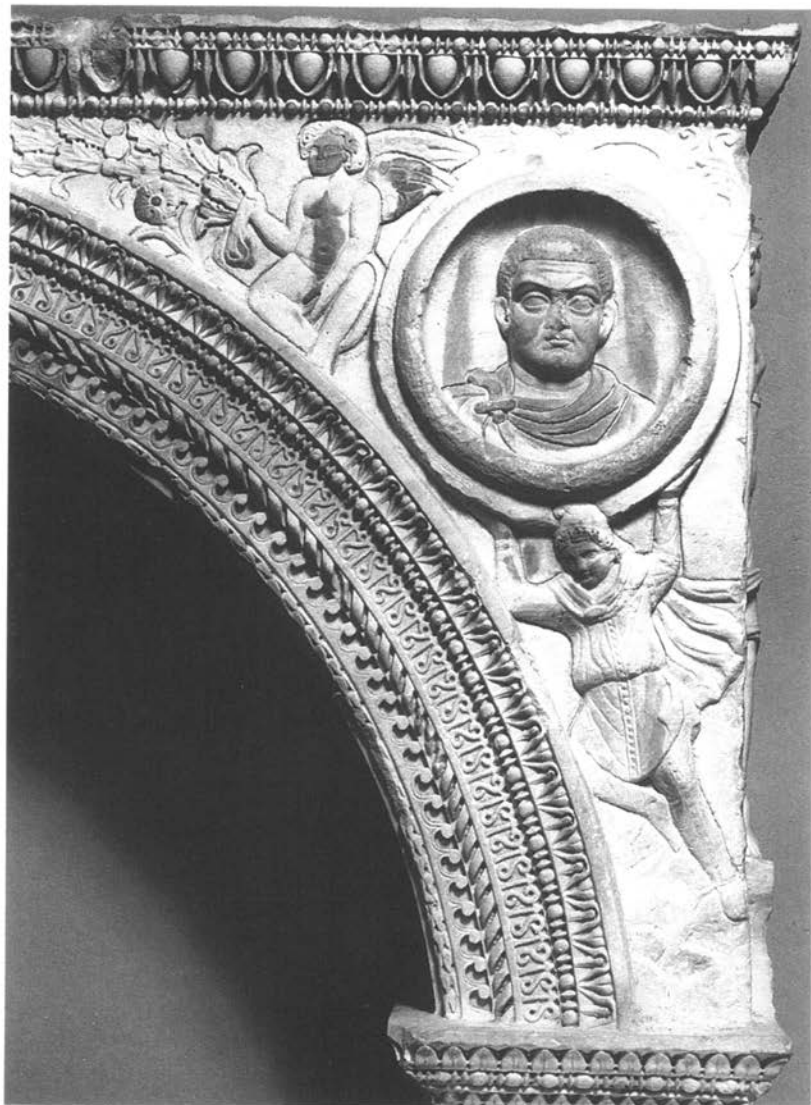
Εἰκ. 12. Τὸ μικρὸ τόξο τοῦ Γαλερίου στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης

Εἰκ. 13. Τὸ ἀριστερὸν τμήμα τοῦ τόξου.

Εἰκ. 14. Τὸ δεξιὸν τμήμα τοῦ τόξου.

Εἰκ. 15. Τὸ ἀριστερὸ μετάλλιο τοῦ τόξου μὲ προτομὴ τῆς Τύχης τῆς Θεσσαλονίκης, ἀρχικὰ πορτρέτο τῆς Galeria Valeria.

Είκ. 16. Τὸ δεξιὸν μετάλλιο μὲ προτομὴν τοῦ Γαλερίου.

Εικ. 17. Μετάλλιο στο έσωροράχιο του τόξου με προτομή του Διονύσου.

Εικ. 18. Τμήμα από το έσωροράχιο του τόξου με κληματίδα.

Είχ. 19. Ο άριστερός κρόταφος του τόξου με μορφή Πάνα.

Εἰκ. 20. Ὁ δεξιὸς κροτάφος τοῦ τόξου μὲ μορφή Νύμφης.

έσωτερικὸ μιᾶς αἴθουσας ὅσο καὶ σὲ προσόψεις κτιρίων. Συνήθως τὴν κόγχη τοῦ ναύσκου παισιώνουν κίονες, ποὺ στέκονται ἐλεύθεροι μπροστὰ ἀπὸ τὸν τοῖχο καὶ βασιτάζουν ἓνα τριγωνικὸ ἢ ἡμικυκλικὸ ἀέτωμα. Στὴ δική μας περίπτωση ὁμως ὑπῆρχαν πεσοοὶ ποὺ κολλοῦσαν μπροστὰ στὸν τοῖχο καὶ βάσταζαν τὴν τοξωτὴ ἐπίστεψη ποὺ παρουσιάζει ὀριζόντια ἀπόληξη. Ὑπάρχει, ὅπως φαίνεται, κάποιος ιδιαίτερος λόγος ποὺ ἡ ἐπίστεψη τοῦ ναύσκου πῆρε αὐτὴ τὴ μορφή. Ἐνα τέτοιο τόξο, ἂν καὶ μικρὸ, προσφέρει γιὰ διακόσμηση μεγαλύτερες ἐπιφάνειες ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια ἑνὸς μικροῦ ἀετώματος. Ἴσως λοιπὸν ἡ ἐπιλογὴ αὐτὴ σχετίζεται μὲ τὴν πρόθεση νὰ ἀναιπυχθεῖ σὺς τέσσερις ἐπιφάνειές του ἓνα πλούσιο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα, ὅπως καὶ στὰ μεγάλα θριαμβικὰ τόξα.

Ἄς ἔλθουμε τώρα σὺς δύο προτομές, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν κύρια διακόσμηση τῆς ὄψης. Ἡ δεξιὰ μορφή παριστάνει ἓναν ὄριμο ἄνδρα μὲ στρατιωτικὴ ἐνδυμασία, *tunica* καὶ *paludamentum* (δηλ. χιτῶνα καὶ στρατιωτικὴ χλαμύδα). Ἡ πόρπη μὲ τὴν ὁποία κουμπώνει στὸν ὤμο τὸ ἔνδυμα εἶναι διακοσμημένη μὲ πολύτιμους λίθους, ποὺ ἀποδίδονται ἐγγάρακα καὶ τονίζονταν μὲ χρῶμα ποὺ σήμερα ἔχει χαθεῖ. Ὁ αὐτοκράτορας εἰκονίζεται ἀγένειος καὶ φέρει τὴ χαρακτηριστικὴ κοντὴ κόμμωση τῆς ἐποχῆς. Τὸ κεφάλι του κάθεται ἐπάνω σὲ κοντὸ καὶ χοντρὸ λαϊμό, τὸ κρανίον ἔχει κανονικὸ ἡμικυκλικὸ περίγραμμα. Τὸ πρόσωπό του εἶναι πλατὺ καὶ εὐσαρκο, μὲ ἰσχυρὸ πηγούνι ποὺ ἀναδιπλώνεται στὸ κάτω μέρος καὶ μικρὸ στόμα μὲ σφιχτὰ κλεισμένα τὰ χεῖλη. Κυριαρχοῦν τὰ μεγάλα ἀμυγδαλωτὰ μάτια, ἐνῶ τὰ τόξα τῶν φρυδιῶν καμπυλώνονται συμμετρικά. Ρυτίδες γύρω ἀπὸ τὰ μάτια, τὶς παρειὰς καὶ δίπλα στὸ στόμα ὑποδηλώνουν τὴν ἡλικία του. Ἐπιπλέον, ρυτίδες δημιουργοῦνται καὶ πάνω ἀπὸ τὰ φρύδια, ἐνῶ ἄλλες δύο ὀριζόντιες ἀυλακώνουν τὸ μέτωπο. Πρόκειται γιὰ ἓνα πορτρέτο τοῦ Γαλερίου, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο συνηγορεῖ καὶ ὁ

Εἰκ. 21. Μορφές Περσῶν. Λεπτομέρεια ἀπὸ τῆ θριαμβικῆ ἀψίδας τοῦ Γαλερίου.

τόπος εύρεσης. Αυτό επιβεβαιώνεται, όπως θα δοῦμε στη συνέχεια, καὶ ἀπὸ τὴν ταύτιση τῆς γυναικειᾶς μορφῆς.

Ἀπὸ τὸν χριστιανὸ συγγραφέα Λακτάντιο (*De mortibus persecutorum* 9,3) ὁ Γαλέριος περιγράφεται ὡς ἄνδρας ὑψηλὸς καὶ παχύσαρκος, καὶ χαρακτηρίζεται ὡς φύση βαρβαρική, μὲ ἀγριότητα ξένη πρὸς τὸν χαρακτήρα ἐνὸς Ρωμαίου. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς χαρακτηρισμοὺς αὐτοὺς, ποὺ δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ προκατάληψη, ἀναγνωρίζει κανεὶς στὸ πρόσωπο αὐτὸ ἕναν ἄνθρωπο ἀπαίδευτο, μὲ τραχὺ χαρακτήρα, ποὺ εἶχε κυρίως στρατιωτικὲς ἀσχολίες. Πρόκειται γιὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ προσιδιάζουν σὲ ὅλους τοὺς Τετράρχες, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἄνθρωποι χωρὶς παιδεία, μὲ ἀγροτικὴ προέλευση καὶ στρατιωτικὲς ἐνασχολήσεις. Παρὰ τὴ «ρεαλιστικὴ» ἐντύπωση ποὺ προκαλεῖ τὸ πορτρέτο, δύσκολα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσει στὸ συμμετρικὸ αὐτὸ πρόσωπο μὲ τὰ σχηματοποιημένα χαρακτηριστικὰ κάποια ἀτομικὰ στοιχεῖα. Ἐκεῖνο ποὺ ἐπιδιώκεται μὲ τὴ μετωπικὴ αὐτὴ ἀπεικόνιση εἶναι ἡ ἀποτύπωση τῆς αὐστηρότητας καὶ αὐτοκυριαρχίας τοῦ ἀπόλυτου μονάρχη. Ἔτσι ἐπιβάλλεται στοὺς ὑπηκόους του, ποὺ ὀφείλουν σ' αὐτὸν ὑποταγή, μιὰ ἀντίληψη ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ στὸν Μεσαίωνα. Τὸ πορτρέτο τοῦ αὐτοκράτορα λειτουργεῖ λοιπὸν ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ καὶ στὸ ἐξῆς ὡς σύμβολο ἐξουσίας.

- 15 Ἡ μορφὴ στὸ ἀριστερὸ μετάλλιο φορᾶ πυργωτὸ στέμμα, δηλαδὴ στέμμα ποὺ ἀποδίδει τεῖχη πόλεως μὲ πύργους. Ἔτσι ἐρμηνεύεται ὡς Τύχη τῆς Θεσσαλονίκης, δηλαδὴ ὡς θεὰ ποὺ προστατεύει τὴν πόλη. Τὰ φανερὰ ἴχνη ἀπὸ ἐργαλεῖο ποὺ ὑπάρχουν κυρίως γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι ἀλλὰ καὶ στὸ πρόσωπο καὶ τὰ ἐνδύματα, δείχνουν ὅτι ἡ ὑπάρχουσα κατάσταση δὲν εἶναι ἡ ἀρχικὴ. Ἡ γυναίκα ποὺ ἔχουμε μπροστὰ μας φορᾶ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, οἱ πτυχὲς τοῦ ὁποίου εἶναι ἐπιπόλαια σχεδιασμένες. Τὸ πρόσωπό της εἶναι πλατὺ καὶ γεμάτο, μὲ λεῖο μέτωπο, ἀμυγδαλόσχημα μάτια, μικρὸ στόμα καὶ τονισμένο

Είκ. 22. Σχέδιο του άριστου μεταλλίου του τόξου.

πηγούνι. Πλαισιώνεται από ελαφρά κυματοειδή κόμη, που δίπλα στον λαιμό σχηματίζει πλοκάμους κάπως άσαφώς διαμορφωμένους. Το πυργωτό της στέμμα, που είναι επίσης πρόχειρα δουλεμένο, φέρει δύο πύργους με παράθυρα.

Στην αρχική φάση του έργου ή εικονιζόμενη είχε αρκετά διαφορετικά χαρακτηριστικά, όρισμένα όμως από αυτά έμειναν άπείρακτα κατά τη νεότερη επέμβαση και δηλώνονται με διαγράμμιση στο σχέδιο. Στην αρχική λοιπόν μορφή άνήκουν **22**

ὁ λαϊκὸς καὶ τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ προσώπου, ἂν ἐξαιρέσουμε τὰ πλάγια τῶν παρειῶν καὶ τῆς μύτης. Ἔτσι μπορούμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι εἰκονιζόταν ἐξαρχῆς μιὰ γυναίκα, ἢ ὁποῖα εἶχε ὅμως πλατύτερη μύτη καὶ προεξέχουσες παρειές. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν ἦταν ἰδεαλιστικὴ μορφή, ὅπως τώρα, ἀλλὰ πορτρέτο. Μεγαλύτερη ἐπέμβαση ἔγινε ὅμως στὰ μαλλιά καὶ τὰ ἐνδύματά της. Ἡ βαθιὰ ἀύλακιά α-α ποῦ ὑπάρχει πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι προέρχεται πολὺ πιθανὸν ἀπὸ μιὰ στεφάνη, ἓνα εἶδος στέμματος δηλαδὴ, ποῦ ἢ γυναικεῖα μορφή φοροῦσε πάνω σὲ μιὰ ὑψηλὴ κόμμωση. Τὸ πυργωτὸ στέμμα λαξεύτηκε στὴ δευτέρη φάση. Ἐξάλλου ἡ καμπύλη ἀύλακιά δ-δ κοντὰ στὸν λαϊκὸ δείχνει πιθανὸν ὅτι ἡ ἀρχικὴ κόμμωση ἀναδιπλωνόταν στὸ ὕψος τοῦ λαικοῦ. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπολαξεύτηκαν καὶ ἄλλαξαν μορφή τὰ ἐνδύματα ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἔφεραν ἀρχικὰ πλούσια διακόσμηση, ἐπρόκειτο δηλαδὴ γιὰ χρυσοκέντητα ἐνδύματα. Ἴσως μάλιστα ὑπῆρχε καὶ κάποιο πλούσιο περιδέρας γύρω ἀπὸ τὸν λαϊκὸ τῆς μορφῆς. Ἡ ἀπάλειψη τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τῆς γυναίκας δείχνει ὅτι ἡ εἰκονιζόμενη ἦταν κάποιο σημαντικό πρόσωπο, ἐνῶ ἡ ἀπάλειψη καὶ τῶν κοσμημάτων ποῦ ἔφερε μαρτυρεῖ ὅτι αὐτὰ εἶχαν ἰδιαίτερη σημασία. Ἀποτελοῦσαν σύμβολα τοῦ ἀξιωματικῆς της (insignia), τὴν χαρακτηρίζαν προφανῶς ὡς Αὐγούστα σὲ μιὰ ἐπίσημη παράστασή της δῦλα στὸν αὐτοκράτορα.

Ὅπως εἶναι γνωστό, στὴ διάρκεια τῆς Τειραρχίας ὑπῆρξε μία μόνον Αὐγούστα. Αὐτὴ ἦταν ἡ Galeria Valeria, ἡ οὐζυγος τοῦ Γαλερίου. Προκύπτει λοιπὸν μὲ βεβαιότητα ἢ ταύτιση τοῦ γυναικεῖου καὶ μαζὶ τοῦ ἀνδρικοῦ πορτρέτου. Ἀπὸ τὴν Galeria Valeria δὲν μᾶς ἔχουν σωθεῖ ἄλλα πορτρέτα στὴ μεγάλη τέχνη. Ἔχουμε ὅμως τὶς ἀπεικονίσεις της σὲ νομίσματα, ποῦ κόπηκαν στὰ ἀνατολικά νομισματοκοπεῖα τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μάλιστα στὴν ἔδρα τοῦ Γαλερίου, τὴ Θεσσαλονίκη. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου της στὰ νομίσματα

23-24

Είχ. 23-24. Νομίσματα τῆς Galeria Valeria, 308-311 μ.Χ.

της Θεσσαλονίκης παρουσιάζουν μεγάλη όμοιότητα με αυτά του πορτρέτου στο τόξο, που ἔμειναν ἄθικτα ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη ἐπεξεργασία. Βλέπουμε λοιπὸν καὶ στὰ νομίσματα τὰ μεγάλα ἀμυγδαλωτὰ μάτια, τὶς πλατιεὲς παρειές, τὸ λεῖο μέτωπο, τὸ μικρὸ στόμα καὶ τὸ μικρὸ ἀλλὰ τονισμένο πηγούνι. Στὸ κεφάλι ἡ Αὐγούστα φορᾷ τὴ στεφάνη, ἐνῶ τὰ μαλλιά της σχηματίζουν στὰ πλάγια τὶς ἀναδιπλώσεις ποὺ θὰ ὑπῆρχαν καὶ στὸ δικό μας πορτρέτο. Συχνὰ ἐμφανίζεται μὲ χρυσοκέντητο πανωφόρι καὶ ἓναν χιτώνα μὲ πλατὰ διακοσμημένη παρυφή ἢ μὲ ἓνα πλούσιο περιδέριο.

Ἡ χρονολόγηση

Ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, ἡ ἐπίσημη αὐτοκρατορική οἰκογένεια τὴν περίοδο τῆς Τετραρχίας ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς αὐτοκράτορες. Δὲν περιλαμβάνονται δηλαδή σ' αὐτὴν συγγενικὰ μέλη τῶν Τετραρχῶν, τὰ ὁποῖα δὲν παίζουν κανένα ρόλο στὴν ἐπίσημη ζωὴ. Ἔτσι ἡ παράσταση τῆς συζύγου ἑνὸς Τετράρχη σὲ ἓνα ἐπίσημο μνημεῖο δὲν εἶναι καταρχὴν ἀναμενόμενη. Αὐτὸ εἶναι δυνατὸ μόνον στὴν ὀψιμότερη φάση τοῦ συστήματος, δηλαδή μετὰ τὴ σύνοδο στὸ Καρνοῦτο τὸ 308 μ.Χ., στὴν ὁποία ἡ Galeria Valeria πῆρε τὸν τίτλο τῆς Αὐγούστας. Οἱ συγγενικοὶ δεσμοὶ παίζουν τώρα γιὰ πρώτη φορὰ ρόλο στὴν Τετραρχία. Ἀμέσως μετὰ τὴ σύνοδο καὶ τὴ μεταφορὰ τῆς ἔδρας καὶ τοῦ νομισματοκοπέιου στὴ Θεσσαλονίκη, ἀπὸ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 308 μ.Χ., κόβονται νομίσματα γιὰ τὴν Αὐγούστα. Ἀπὸ αὐτὴν τὴ στιγμή εἶναι νοητὴ καὶ ἡ ἐπίσημη ἀπεικόνιση τῆς Galeria Valeria δίπλα στὸν σύ-

ζυγό της, τὸν Αὐγουστο Γαλέριο. Τὸ ἀνάγλυφο τόξο λοιπὸν καὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἐντάχθηκε ἀνήκουν στὴν περίοδο μετὰ τὸ 308 μ.Χ. καὶ ὅπωςδήποτε πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Γαλερίου τὸ 311 μ.Χ.

Τὸ ἐρώτημα ποῦ προκύπτει εἶναι πότε καὶ γιὰ ποῖο λόγο ἔγινε ἡ ἀλλαγὴ (μεταρρύθμιση) στὴ γυναικεία προτομῇ. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Γαλερίου ὁ διάδοχός του Λικίνιος ἔγινε κύριος τῆς Θεσσαλονίκης. Σ' αὐτὸν εἶχε ἐμπιστευτεῖ πεθαίνοντας ὁ Γαλέριος τὴ σύζυγο καὶ τὸν γιό του. Ὁ Λικίνιος τίμησε μετὰ θάνατον τὸν προκάτοχό του γιὰ λόγους πολιτικούς, ἔκοψε μάλιστα καὶ νομίσματα πρὸς τιμὴν τοῦ θεοποιημένου Γαλερίου (βλ. καὶ παραπάνω). Παράλληλα ὁμως φρόντισε νὰ ἐξολοθρεύσει τοὺς συγγενεῖς του, ὅπως ἔκανε καὶ μὲ ὅλα τὰ συγγενικὰ πρόσωπα τῶν συναρχόντων του ποῦ δὲν ζοῦσαν πιά. Ὁ θάνατος τῆς Galeria Valeria τοποθετεῖται τὸ φθινόπωρο τοῦ 314 μ.Χ., ὅταν ἡ χήρα τοῦ Γαλερίου μαζὶ μὲ τὴ μητέρα της συνελήφθη στὴ Θεσσαλονίκη, μετὰ ἀπὸ καταδίωξη δεκαπέντε μηνῶν, καὶ ἐκτελέστηκε μὲ ἐντολὴ τοῦ Λικινίου. Τὸ πιῶμα τῆς πετάχτηκε στὴ θάλασσα. Ὁ Λικίνιος εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνος ποῦ θὰ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν ἀπάλειψη τοῦ πορτρέτου τῆς Galeria Valeria ἀπὸ ἓνα ἐπίσημο μνημεῖο.

Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα

Οἱ πλούσιες ἀνάγλυφες παραστάσεις τοῦ τόξου δὲν εἶναι ἀπλὴ διακόσμηση. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι σ' ἓνα τέτοιο μνημεῖο μὲ ἐπίσημο χαρακτήρα ἀποτελοῦν ἓνα αὐστηρὰ ἐπιλεγμένο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα, ποῦ σχεδιάστηκε καὶ ἐκτε-

λέστηκε υπό την έποπτεία του ίδιου του αυτοκράτορα. Μαζί με το άγαλμα που ήταν τοποθετημένο μέσα στην κόγχη συνιστούσαν μέρος της προπαγάνδας που άσκοδυνταν στην αυτοκρατορία μέσω των εικονιστικών παραστάσεων. Οί σύγχρονοι ήταν άσφαλώς έξοικειωμένοι με αυτές και μπορούσαν να καταλάβουν τὸ νόημά τους, που ἐπεξηγοῦνταν καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές.

Κύριο μοτίβο στην ὄψη του τόξου εἶναι τὰ μετάλλια με τὶς προτομές του Γαλερίου καὶ τῆς συζύγου του. Οἱ νικημένοι βάρβαροι, οἱ Πέρσες, ὑψώνουν με τὰ χέρια τους τὰ μετάλλια σ' ἓνα μοτίβο θριάμβου καὶ ἀντικαθιστοῦν τὶς Νίκες που ἔχουν συνήθως αὐτὸν τὸν ρόλο. Ὑπονοεῖται με σαφήνεια ἡ περσικὴ νίκη του Γαλερίου, που εἶναι ἡ κατεξοχὴν νίκη του. Δοξάζονται ἔτσι ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας καὶ ὁ οἶκος του, ἀκόμη περισσότερο ὑψώνονται στὴ θεϊκὴ σφαῖρα. Οἱ Ἑρωτιδεῖς που κρατοῦν τὴ γιρλάντα ἀποτελοῦν ἓνα ἄλλο μοτίβο, που προσδίδει στὸ σύνολο ἑορταστικὸ χαρακτήρα. Παρόμοια μοτίβα εἶναι γνωστὰ ἀπὸ ἑορταστικὰ μετάλλια του Κωνσταντίνου καὶ του γιου του. Στὶς ἐπιγραφές τῶν μεταλλίων αὐτῶν ἐκφράζεται ἐπισημῶς ἡ χαρά (gaudium) του αὐτοκράτορα καὶ κατ' ἐπέκταση του λαοῦ με ἀφορμὴ μιὰ σημαντικὴ ἑορταστικὴ ἐπέτειο, κατὰ τὴν ὁποία θὰ ἀνανεώνονταν οἱ ὑποσχέσεις του αὐτοκράτορα γιὰ τὴν εὐημερία του λαοῦ (vota). Καὶ στὸ τόξο λοιπὸν πανηγυρίζεται με τὸ μοτίβο αὐτὸ ἓνα σπουδαῖο γεγονός, ἴσως ἡ ἐπερχόμενη εἰκοστὴ ἐπέτειος του αὐτοκράτορα. Ὅπως ἀναφέρθηκε, ὁ Γαλέριος δὲν πρόλαβε νὰ γιορτάσει ποτὲ τὰ vicennalia που ἐτοίμαζε, οἱ ἐργασίες ὁμως στὸ πλαίσιο αὐτὸ πρέπει νὰ εἶχαν προχωρήσει σημαντικά.

Κάποιον ἰδιαίτερο ρόλο εἶχαν καὶ τὰ διονυσιακὰ μοτίβα του τόξου, που κοσμοῦν τὴν κάτω καὶ τὶς πλάγιες ὄψεις του. Ὁ Διόνυσος (Liber) δὲν περιλαμβάνεται στὸ Πάνθεον τῆς Τετραρχίας καὶ δὲν ἀπεικονίζεται στὰ νομίσματα καὶ τὴ θριαμ-

Είκ. 25. Χρυσό μετάλλιο του Κωνσταντίνου με Έρωτιδεΐς που φέρουν γιοφάντα, 326 μ.Χ.

βική άψίδα του Γαλερίου. Ίσως ο Γαλέριος ο ίδιος να είχε μια ιδιαίτερη σχέση με τον θεό αυτόν, όπως μπορεί να συμπεράνει κανείς και από τα εύρηματα στο ανάκτορο της Romuliana (βλ. παραπάνω). Στην προκειμένη περίπτωση όμως υπάρχει μια άλλη εξήγηση για την έντονη παρουσία του σ' ένα μνημείο που είχε μάλιστα επίσημο χαρακτήρα. Στη Θεσσαλονίκη ή λατρεία του Διονύσου παίζει σημαντικό ρόλο ήδη από την έλληνιστική εποχή, όπως γνωρίζουμε από νομίσματα και έγγραφα. Μια από τις τέσσερις φυλές της έφερε το όνομα Διονυσιάς. Ο Διόνυσος λοιπόν έδω έμφανίζεται ως θεός προστάτης της αυτοκρατορικής έδρας Θεσσαλονίκης. Η θέση της προτομής του ακριβώς πάνω από τον άξονα του άγάλματος, που εικονιζόταν καθιστό στην κόγχη, μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το άγαλμα παρίστανε την Τύχη της Θεσσαλονίκης. Η Τύχη της πόλης λατρευόταν στη Θεσσαλονίκη και παλιότερα, την εποχή αυτή όμως συνδέεται με τον αυτοκράτορα. Στο θριαμβικό τόξο του Γαλερίου εικονίζεται μαζί με τις Τύχες των άλλων πρωτευουσών της αυτοκρατορίας και την 26 προσωποποιημένη Ρώμη. Το άγαλμα της κόγχης θα πρέπει

Είχ. 26. Ἡ Ρώμη, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλες πόλεις-ἕδρες τῶν Τετραρχῶν. Λεπτομέρεια ἀπὸ τῆς θριαμβικῆς ἀψίδας τοῦ Γαλερίου.

Εικ. 27. Ἀργυρὸ μέταλλο μετὴν ἔν-
θρονη Κωνσταντινούπολη, 330 μ.Χ.

νὰ τὸ φανταστοῦμε ὅμοιο μετὴν Τύχη τῆς Κωνσταντινούπο- 27
λης σὲ ἀσημένια μετάρια, ποὺ κόπηκαν μετὰ ἀφορμὴ τὰ ἐγκαί-
νια τῆς νέας πρωτεύουσας Κωνσταντινούπολης. Ἡ θεὰ παρι-
σιάνεται σὲ θρόνο, φορᾷ τὸ πυργωτὸ στέμμα καὶ κρατᾷ κέ-
ρας ἀφθονίας.

Τὸ ἄγαλμα τοῦ ναύσκου παρίστανε λοιπὸν πολὺ πιθανὸν 11
τὴν Τύχη τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔδρας Θεσσαλονίκης, σὴν
ὅποια ἐπρόκειτο νὰ γιορτασεῖ ἡ εἰκοστὴ ἐπέτειος τοῦ αὐτο-
κράτορα. Ὁ θεὸς Διόνυσος καὶ ἡ Τύχη τῆς πόλης εἶναι οἱ ἐγ-
γυητὲς γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ὑποσχέσεων ποὺ θὰ ἔδινε ὁ
Γαλέριος στὸν λαὸ γιὰ τὸ καλὸ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ μετα-
τροπὴ ποὺ ἐγίνε στὸ ἀριστερὸ μέταλλο μετὰ τὸν θάνατο τῆς
Galeria Valeria ἄλλαξε, ὅπως φαίνεται, τὸ συνολικὸ νόημα
τῶν παραστάσεων. Τώρα ἡ ἀπεικόνιση τῆς θεᾶς Τύχης μετα-
φέρθηκε δίπλα στὸν θεοποιημένο Γαλέριο, ποὺ ἐμφανίζεται
ὡς νέος ἰδρυτὴς, ὡς «κτίστης» τῆς πόλης. Δὲν ἀποκλείεται τὸ
ἄγαλμα τῆς κόγχης νὰ ἀντικαταστάθηκε μετὰ ἓνα νέο, ποὺ θὰ
παρίστανε τὸν νέο κύριο τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν Λικίνιο, κά-
τω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς Τύχης τῆς πόλης καὶ τοῦ θεοποιη-
μένου ἰδρυτῆ τῆς Θεσσαλονίκης.

Βιβλιογραφία

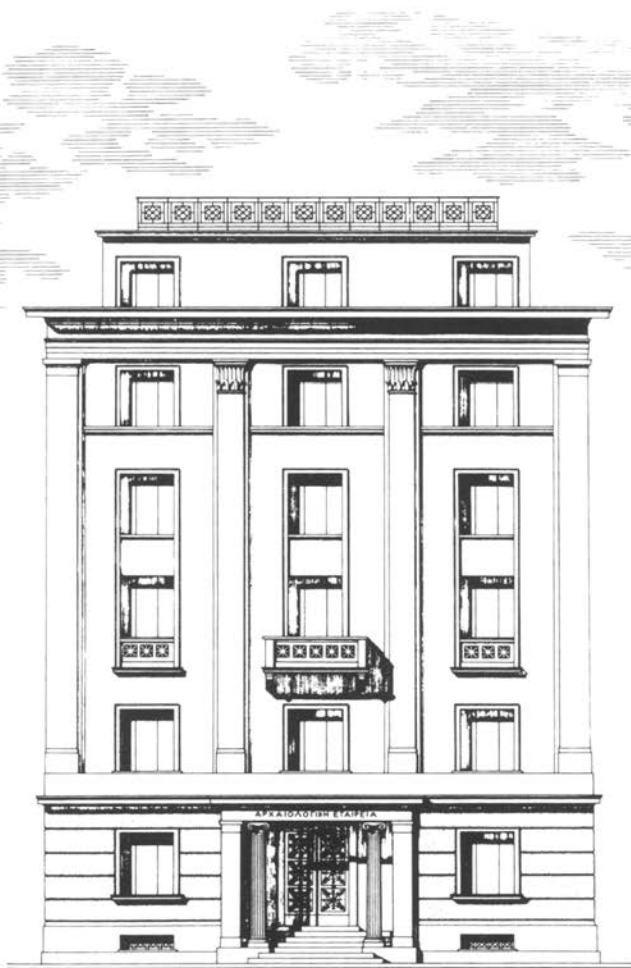
- X. 'Ι. Μακαρόνας, Τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης, *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* 1950, 303-321.
- N. Παπαχατζῆς, *Μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης*⁷ (1967).
- X. 'Ι. Μακαρόνας, Ἡ «Καμάρα», τὸ θριαμβικὸ τόξο τοῦ Γαλερίου στὴ Θεσσαλονίκη (1969).
- R. Winkes, *Clipeata imago. Studien zu einer römischen Bildnisform* (1969).
- R. Calza, *Iconografia romana imperiale da Carausio a Giuliano (287-363 d.C.)* (1972).
- M. Vickers, The Hippodrome at Thessaloniki, *Journal of Roman Studies* 62, 1972, 25-32.
- M. Vickers, Observations on the Octagon at Thessaloniki, *Journal of Roman Studies* 63, 1973, 111-120.
- G. Velenis, Some Observations on the Original Form of the Rotunda in Thessaloniki, *Balkan Studies* 15, 1974, 298-307.
- Γ. Κνιθάκης, Τὸ Ὀκτάγωνο τῆς Θεσσαλονίκης, *Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον* 30, 1975, A, 90-119.
- H. P. Laubscher, *Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki* (1975).
- N. C. Moutsopoulos, *Atti del XVI Congresso di Storia dell'Architettura 1969* (1977) 187-264.
- M. Bergmann, *Studien zum römischen Porträt des 3. Jhs. n. Chr.* (1977).
- M. Cagianò de Azevedo, Il palazzo imperiale di Salonico, *Felix Ravenna* 117, 1979, 7-28.
- G. Velenis, Architektonische Probleme des Galeriusbogens in Thessaloniki, *Archäologischer Anzeiger* 1979, 249-263.

- K. J. Shelton, *Imperial Tyches*, *Gesta* 18, 1979, 27-38.
- H. Brandenburg, Spätantike und frühchristliche Skulptur in Thessaloniki στο *Εἰσηγήσεις τοῦ Δέκατου Διεθνoῦς Συνεδρίου Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας στή Θεσσαλονίκη* (1980) 121-139.
- T. D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine* (1982).
- H. P. L'Orage, *Das römische Herrscherbild*, III.4. *Das spätantike Herrscherbild von Diokletian bis zu den Konstantin-Söhnen 284-361 n. Chr.* (1984).
- J.-M. Spieser, *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle. Contribution à l'étude d'une ville paléochrétienne* (1984).
- Θ. Παζαράς, *Ἡ Ροτόντα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Θεσσαλονίκη*² (1985).
- Θεσσαλονίκη. Ἀπό τὰ προϊστορικά μέχρι τὰ χριστιανικά χρόνια* (1986).
- F. Kolb, *Diocletian und die erste Tetrarchie* (1987).
- M. Vitti, Il Palazzo di Galerio a Salonicco, *Journal of Ancient Topography* 3, 1993, 77-106.
- D. Srejsović (ἔκδ.), *Roman Imperial Towns and Palaces in Serbia* (1993).
- D. Srejsović - C. Vasić, *Imperial Mausolea and Consecration Memorials in Felix Romuliana (Gamzigrad, East Serbia)* (1994).
- Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, *Τὸ μικρὸ τόξο τοῦ Γαλερίου στή Θεσσαλονίκη* (1995).

Προέλευση εικόνων

1. *Θεσσαλονίκη. Από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια* (1986) 57 εικ. 29. 2. Γερμανικό Ἀρχαιολογικὸ Ἴνστιτούτο Ἀθηνῶν, ἀρ. Sal. 291. 3. Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης (σχέδιο Γ. Κνιθάκης). 4-7. Ἀρχεῖο Γλυπτῶν Μουσείου Ἐκμαγείων Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (φωτ. Μ. Σκιαδαρέση). 8. Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης (σχέδιο ἀνασκαφῆς Χ. Μακαρόνα μὲ μικρὲς προσθήκες τοῦ 1992-93). 9-10. Ἀρχεῖο ψηφιδωτῶν Π. Ἀιζακά. 11. Σχέδιο Γ. Κιαγιᾶ. 12-20. Ἀρχεῖο Γλυπτῶν Μουσείου Ἐκμαγείων Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. 21. Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἴνστιτούτο Ἀθηνῶν, ἀρ. Sal. 251. 22. Σχέδιο Γ. Κιαγιᾶ. 23-24. R. Calza, *Iconografia romana imperiale* (1972) πίν. XL, 116 καὶ XLI, 119. 25-26. M.R. Alföldi, *Die constantinische Goldprägung* (1963) πίν. 18, 230 καὶ πίν. 18, 255. 27. Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἴνστιτούτο Ἀθηνῶν, ἀρ. Sal. 237.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Τὴν κ. Π. Ἀιζακά εὐχαριστῶ γιὰ τὴν ἄδεια νὰ δημοσιεύσω ἔδω τὶς φωτογραφίες τῶν εἰκ. 9 καὶ 10. Προέρχονται ἀπὸ ἓνα μεγαλύτερο σύνολο ἀνασκαφικῶν φωτογραφιῶν τοῦ Χ. Μακαρόνα, δύο μόνον ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔχουν ἔως τώρα δημοσιευτεῖ (Γ. Κνιθάκης, *Αρχαιολογικὸν Δελτίον* 30, 1975, πίν. 40α-β). Τὶς φωτογραφίες, ποὺ δίνουν νέα στοιχεῖα γιὰ τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ μεγάλου περιστυλίου, παραχώρησε πρόσφατα ὁ Γ. Κνιθάκης στὸ ἀρχεῖο τῆς Π. Ἀιζακά, ἢ ὁποῖα καὶ θὰ τὶς δημοσιεύσει.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, τὸ 1830, ποὺ ἀκολούθησε τὸν μεγάλο Ἀγώνα τοῦ 1821, τέθηκαν στὶς πρῶτες κυβερνήσεις τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς οἰκονομίας, τῆς διοίκησης καὶ τῆς ἐκπαίδευσης. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ πρόβλημα περιλάμβανε καὶ τὶς ἀρχαιότητες, τὶς ὁποῖες ἐπὶ αἰῶνες λεηλατοῦσαν καὶ κατέστρεφαν οἱ ἀρχαιοκάπηλοι. Ἐπειδὴ ἡ φροντίδα τῆς ὀλιγομελοῦς κρατικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας γιὰ τὰ ἀρχαῖα δὲν ἦταν ἐπαρκῆς, μιὰ ὁμάδα λογίων καὶ πολιτικῶν ἴδρυσε, στὶς 6 Ἰανουαρίου 1837, μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ πλουτοῦ ἐμπόρου Κωνσταντίνου Μπέλιου τὴν *Ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία*, ἡ ὁποία εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν ἀνεύρεση, ἀναστήλωση καὶ συμπλήρωση τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδας.

Πρῶτοι πρόεδροι καὶ γραμματεῖς ἦταν πολιτικοὶ καὶ διπλωμάτες. Μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ χωρὶς καμιὰ βοήθεια ἀπὸ τὸ κράτος προσπαθοῦν μὲ τὶς μικρὲς προσφορὰς τῶν μελῶν τῆς Ἐταιρείας καὶ μὲ δωρεὰς νὰ φέρουν σὲ πέρας μεγαλεπήβολα ἔργα, τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὴν ἀναστήλωση τοῦ Παρθενῶνος, τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Θεάτρου τοῦ Διονύσου, τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, τοῦ Πύργου τῶν Ἀνέμων, ὅλα στὴν Ἀθήνα.

Ἔως τὸ 1859 ἡ Ἐταιρεία ἀντιμετώπισε μεγάλες οικονομικὰς δυσκολίες, ποὺ ἔβαλαν σὲ κίνδυνο τὴν ὑπαρξή της. Ἀπὸ τὴ χρονιὰ αὐτὴ γραμματεὺς της γίνεται ὁ ἐπιφανὴς λόγιος καὶ ἐπιγραφικὸς Στέφανος Κουμανούδης, ὁ ὁποῖος θὰ διατηρήσει τὸ ἀξίωμα αὐτὸ ἕως τὸ 1894. Μὲ τὶς γνώσεις του, τὴ μεθοδικότητα καὶ τὴν ἐνεργητικότητά του ἔδωσε νέα πνοὴ στὴν Ἐταιρεία καὶ μὲ τὴν πρωτοβουλία του ἔγιναν μεγάλης ἔκτασης ἀ-

νασκαφές στην Ἀθήνα (Κεραμεικός, Ἀκρόπολη, Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ, Στοὰ τοῦ Ἀττάλου, Θέατρο τοῦ Διονύσου, Ρωμαϊκὴ Ἀγορά), στὴν Ἀττικὴ (Ραμνοῦς, Θορικός, Μαραθῶν, Ἐλευσίνα, Ἀμφιάρειον, Πειραιάς), στὴ Βοιωτία (Χαιρώνεια, Τανάγρα, Θεοπιές), στὴν Πελοπόννησο (Μυκῆνες, Ἐπίδαυρος, Λακωνία) καὶ στὶς Κυκλάδες. Παράλληλα πρὸς τὶς ἀνασκαφές συγκροτοῦνται στὴν Ἀθήνα μεγάλα μουσεῖα τῆς Ἑταιρείας, τὰ ὁποῖα ἀργότερα θὰ ἀποτελέσουν τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τὸν Κουμανοῦδη διαδέχτηκε ὁ Παναγιώτης Καββαδίας, Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1895-1909, 1912-1920), ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἴδια δραστηριότητα συνέχισε τὸ ἔργο τοῦ προκατόχου του μὲ ἀνασκαφές σὲ νέες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, Θεσσαλία, Ἥπειρο, Μακεδονία, στὰ νησιά (Εὐβοία, Κέρκυρα, Κεφαλληνία, Λέσβο, Σάμο, Κυκλάδες), καὶ μὲ τὴν ἴδρυση πολλῶν μουσείων σὲ ἐπαρχιακὲς πόλεις. Τὸν Καββαδία διαδέχτηκαν ὡς γραμματεῖς οἱ καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Γεώργιος Οἰκονόμος (1924-1951), Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος (1951-1979) καὶ Γεώργιος Μυλωνᾶς (1979-1988). Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς γραμματείας τους ἡ Ἑταιρεία μπόρεσε νὰ συνεχίσει τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο της παρὰ τὶς δυσκολίες ποὺ δημιουργήθηκαν γιὰ σημαντικὸ χρονικὸ διάστημα ἐξαπτίας τοῦ Β΄ Παγκοσμίου πολέμου καὶ τῶν ὄσων ἀκολούθησαν.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ὡς ἀνεξάρτητο ἐπιστημονικὸ Ἴδρυμα ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπικουρεῖ καὶ σήμερα τὸ ἑλληνικὸ κράτος στὸ ἔργο του τῆς προστασίας, τῆς ἀνάδειξης καὶ τῆς μελέτης τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ ὅταν χρειαστεῖ ἀναλαμβάνει τὴ διαχείριση καὶ ἐκτέλεση μεγάλων ἔργων, ὅπως ἔγινε τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὶς ἀνασκαφές τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ἢ παλαιότερα μὲ μεγάλης ἔκτασης ἀνασκαφές.

Σημαντικὸ τομέα τοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας ἀποτελοῦν τὰ δημοσιεύματά της. Ἐκδίδει τρία ἐτήσια περιοδικά: τὰ *Πρακτικά*

της *Αρχαιολογικής Έταιρείας* (ἀπὸ τὸ 1837), στὰ ὁποῖα δημοσιεύονται οἱ ἀναλυτικὲς ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν ποὺ διεξάγει σ' ὅλοκληρη τὴν Ἑλλάδα· τὴν *Αρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα* (ἀπὸ τὸ 1837), στὴν ὁποία ἐκδίδονται συνθετικὲς μελέτες γιὰ τὶς ἑλληνικὲς ἀρχαιοτῆτες καὶ δημοσιεύσεις ἀνασκαφῶν· τὸ *Ἔργον τῆς Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* (ἀπὸ τὸ 1955), στὸ ὁποῖο δημοσιεύονται κάθε Μάιο σύντομες ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν τῆς. Ἀπὸ τὸ 1988 ἐκδίδεται, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως, ὅπως καὶ τὰ τρία ἄλλα περιοδικά, *Ὁ Μέντωρ*, τριμηνιαῖο περιοδικό, ποὺ περιέχει εἰδήσεις γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ κυρίως μικρὰ ἄρθρα σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ περιοδικὰ ἐκδίδονται στὴ σειρά «Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας» μονογραφίες γιὰ ἀρχαιολογικὰ θέματα καὶ δημοσιεύσεις ἀνασκαφῶν, κυρίως τῆς Ἐταιρείας.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία διοικεῖται ἀπὸ ἑνδεκαμελὲς Διοικητικὸ Συμβούλιο, τὸ ὁποῖο ἐκλέγεται κάθε τρία χρόνια ἀπὸ τὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν ἐταίρων τῆς. Κάθε χρόνο, περὶ τὸν Μάιο, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου ἀνακοινώνει σὲ εἰδικὴ δημόσια συνεδρία τὸ ἐτήσιο ἔργο τοῦ Ἰδρύματος.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΟΞΟ ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ
ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΗΣ Θ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ - ΤΙΒΕΡΙΟΥ
ΑΡ. 157 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΡ. 9 ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ
ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 1996
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
«ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
Ε. ΜΠΟΥΔΟΥΚΟΣ - Α. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Ο.Ε.»
ΜΙΛΩΝΟΣ 26
Η ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΕΦΗ ΑΧΛΑΔΗ
Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΙΝΑΙ
ΤΗΣ ΗΛΕΚΤΡΑΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗ

Ἡ Θεσσαλονίκη γίνεται ἔδρα αὐτοκρατορική σὲ μιὰ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία συντελοῦνται στὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία βαθιὲς πολιτικὲς ἀλλαγές. Στὸ νέο σύστημα διακυβέρνησης, τὴν Τετραρχία, ὁ Γαλέριος –ἀρχικὰ ὡς Καίσαρας καὶ κατόπιν ὡς Αὐγουστος– παίζει πρωτεύοντα ρόλο. Μετὰ τὴ σημαντικὴ νίκη τοῦ ἐναντίον τῶν Περσῶν (297 μ.Χ.) κάνει τὴ Θεσσαλονίκη ἔδρα τοῦ καὶ χτίζει ἕνα ἐκτεταμένο ἀνακτορικὸ συγκρότημα στὴν πόλη.

Τὸ μικρὸ τῶξο προέρχεται ἀπὸ ἕναν ἐπίσημο χῶρο τοῦ ἀνακτόρου καὶ ἀποτελοῦσε τὴν ἐπίσημη ναῖσκου, μέσα στὸν ὁποῖο βρισκόταν ἕνα ἄγαλμα. Οἱ πλούσιες ἀνάγλυφες παραστάσεις τοῦ ἐξυπηρετοῦσαν τὴν κρατικὴ προπαγάνδα, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀσκοῦνταν εὐρύτατα μὲ τὴ βοήθεια τῶν εἰκόνων.